

IZAZOVI OBITELJSKE MEDIJACIJE U SLUČAJEVIMA NASILJA U PARTNERSKIM ODNOSIMA

SAŽETAK

Obiteljska medijacija je strukturirani proces mirnog rješavanja problema i spornih pitanja između članova obitelji uz pomoć obiteljskog medijatora kao neutralne osobe. Cilj obiteljske medijacije je pronalaženje kreativnih rješenja spornih pitanja i postizanja zajedničkog sporazuma. Najčešće se koristi u rješavanju sporova o roditeljskoj skrbi. Međutim, u slučajevima gdje je prisutno nasilje u partnerskom odnosu neke temeljene pretpostavke nužne za provedbu medijacijskog procesa dolaze u pitanje jer uključene strane nemaju jednaku moć, u pitanje dolazi neutralnost medijatora, upitna je dobrovoljnost sudjelovanja, kao i sigurnost žrtve. Nasilje se razlikuje po tipu, intenzitetu i učestalosti, a ovisno o tome, donosi se i procjena o prikladnosti uključivanja svakog pojedinog slučaja u medijacijski proces. Kada je žrtva spremna biti uključena u proces medijacije i traži mogućnost uključivanja, medijaciju ne treba eliminirati kao neprihvatljivu opciju. Sve je argumentiraniji stav profesionalne zajednice da medijacija može biti uspješna u situacijama sporova kad je bilo nasilje u partner-

Pregledni članak

Primljeno: prosinac, 2016.

Prihvaćeno: siječanj, 2017.

UDK 364.46+364.271

DOI 10.3935/ljsr.v23i3.156

Marina Ajduković¹

Sveučilište u Zagrebu

Pravni fakultet

Studijski centar socijalnog rada

Sonja Patrčević²

Maja Ernečić³

CZSS Koprivnica

Ključne riječi:

obiteljska medijacija, sporovi o roditeljskoj skrbi, nasilje u partnerskim odnosima, protokol za procjenu opravdanosti obiteljske medijacije u slučajevima nasilja u partnerskim odnosima.

¹ Prof.dr.sc. Marina Ajduković, psihologinja, e-mail: marina.ajdukovic@pravo.hr

² Sonja Patrčević, sveučilišna specijalistica obiteljske medijacije, socijalna radnica, e-mail: sonja.patrcovic@hotmail.com

³ Dr. sc. Maja Ernečić, psihologinja, e-mail: maja.ernecic@kc.htnet.hr

skom odnosu, ali uz poduzimanje odgovarajućih mjera predostrožnosti, te kad ga provode kvalitetno educirani medijatori. S obzirom da se jasno pokazalo da procjenjivanje nasilja postaje najvažniji dio procesa donošenje odluke o tome koji slučaj (ni)je prikladan za medijaciju, u radu su detaljno prikazani ključni instrumenti procjene opravdanosti obiteljske medijacije u slučajevima nasilja u partnerskim odnosima. Argumentira se potreba i opisuje mogući sadržaj protokola/smjernica koji bi opisali način odlučivanja o izuzeću slučajeva iz obiteljske medijacije u kojima je prisutno nasilje.

UVOD

Porast broja razvoda, kao i neprijateljstvo koje se javlja među mnogim partnerima u situacijama raskida koje često dovodi do poteškoća ili nemogućnosti dogovora oko djece, bio je poticaj za stručnjake da razviju bolje načine rješavanja spornih pitanja od dugotrajnih i nerijetko mučnih sudskih postupaka. U tim nastojanjima medijacija se profilirala kao jedna od najprihvaćenijih alternativa tradicionalnim sudskim brakorazvodnim postupcima i kao dobar način rješavanja drugih spornih pitanja koja se mogu javiti i u razdoblju nakon razvoda braka kao što su npr. promjene dogovora oko djece.

Obiteljska medijacija uvedena je u obiteljsko zakonodavstvo Hrvatske 2014. godine (Obiteljski zakon, 2014., 2015.⁴) kao način rješavanja sporova, posebno kada se radi o poteškoćama u postupcima brakorazvoda koji se odnose na ostvarivanja roditeljske skrbi i svih ostalih spornih neimovinskih i imovinskih pitanja kao što su npr. osobni odnosi roditelja s djecom, osobni odnosi drugih članova obitelji s djecom ili uzdržavanje. Zakonom je postavljeno očekivanje da roditelji u razvodu zajednički pokušaju postići sporazum vezan uz djecu prije uključivanja suda. Taj je proces vrlo koristan kako za roditelje, tako i za njihovu djecu, jer su oni ti koji moraju živjeti sa svojim sporazumom, najbolje poznaju svoju djecu, razumiju njihove potrebe, kao i svoje mogućnosti i očekivanja.

Međutim, medijacija nije magična intervencija, odnosno metoda rada, niti univerzalno primjenjiv način rješavanja problema prikladan za rješavanje svih sporova. Postoje brojni faktori koji utječu na uspješnost njezine provedbe. Kao što navode Breber i Sladović Franz (2012.: 126) »u obiteljsku medijaciju mogu ući samo osobe koje su zaista spremne na suradnju i žele se dogovoriti, osobe koje su kompetentne i sposobne postići i provoditi sporazum te koje su u dovoljnoj ravnoteži moći koja osigurava ravnopravne pregovore«. Pod tim vidom medijacija u visokokonfliktnim razvodima ili kod partnera kod kojih su prevladavali nasilni odnosi

⁴ Radi se o dva propisa istog imena od kojih je primjena prvog suspendirana u siječnju 2015.

temeljeni na (nad)moći i kontroli jedne osobe nad drugom nije preporučljiva, jer se u takvim situacijama teško mogu ispuniti temeljne pretpostavke za uspješno odvijanje medijacijskog procesa. Naime, to su situacije u kojima se često javlja niska motivacija za postizanje sporazuma, niska razina povjerenja u medijacijski proces i/ili nejednaka moć uključenih strana. S druge strane, temeljne pretpostavke medijacije su motivirano i ravnopravno sudjelovanje uz jednak odnos snaga i moći uključenih sudionika, kao i njihovo dobro rasuđivanje koje omogućava da svatko od njih donosi samostalnu odluku za koju smatra da je za nju/njega najbolja.

Kada se spominje nejednak odnos snaga, odnosno moći uključenih strana prije svega se misli na dugogodišnju dvojbu stručnjaka je li medijacija prikladna tehnika za rješavanje sporova u situacijama kada postoji povijest nasilja u partnerskim odnosima. Kontroverze vezane uz medijaciju u slučajevima gdje je utvrđena povijest nasilja u partnerskim odnosima⁵ postoje od kada je medijacija kao tehnika ušla u područje rješavanja obiteljskih sporova (Beck, Walsh i Weston, 2009.; Landrum, 2011.; Paranica, 2012.). S obzirom da obiteljsko zakonodavstvo iz 2014. i 2015. godine kao ni odgovarajući podzakonski akti (Pravilnik o obiteljskoj medijaciji, 2015.), nisu dali jasan i stručno utemeljen odgovor na postojeće dvojbe, cilj ovog rada je problematizirati i kritički analizirati temeljem postojećih empirijskih istraživanja i prakse mogućnosti i ograničenja provođenja obiteljske medijacije u slučajevima nasilja u partnerskim odnosima. Krajnja svrha je potaknuti daljnji razvoj konceptualizacije i prakse medijacije kroz unapređenje pravnog i psihosocijalnog okvira djelovanja kroz izradu odgovarajućih smjernica ili protokola za procjenjivanje, odlučivanje i osiguravanje specifičnih okolnosti i tehnika provođenja medijacije i u slučajevima kad je bilo prisutno nasilje u partnerskom odnosu.

IZAZOVI MEDIJACIJE U SLUČAJEVIMA NASILJA U PARTNERSKIM ODNOSIM

Određenje obiteljske medijacije

S obzrom da je obiteljska medijacija u nas još uvijek novina, prvo ćemo se posvetiti njezinom određenju. Kao što navode Breber i Sladović Franz (2012.: 122):

⁵ Iako se često u literaturi koristi pojam obiteljsko nasilje kao sinonim partnerskom nasilju, u ovom tekstu koristimo pojam nasilje u partnerskim odnosima kao bi doprinijeli jasnoći teksta. Naime, kao što upozorava Svjetska zdravstvena organizacija (WHO, 2012.), obiteljsko nasilje odnosi se i na nasilje nad djecom i ostarjelim osobama i počinitelj može biti bilo koji član obitelji te se u svojim novijim dokumentima zalaže za korištenje pojma nasilje u bliskim intimnim partnerskim odnosima (eng. Intimate partner violence). Medijacija u pitanjima starijih osoba ili djece/adolescenata ima druge specifičnosti, pa i u situacijama kad je u tim odnosima bilo ili još uvijek je prisutno nasilje.

»obiteljska medijacija podrazumijeva strukturirani proces rješavanja sukoba i spor-nih pitanja između članova obitelji uz pomoć treće osobe – obiteljskog medijatora u svrhu postizanja zajedničkog sporazuma. Prednosti njene primjene su višestru-ke, prije svega za članove obitelji koji samostalno donose rješenja za dobrobit ci-jele obitelji, ali istovremeno uče učinkovitije komunicirati i pregovarati kako bi se osnažili za kvalitetnije održavanje budućih obiteljskih odnosa, neovisno o promje-nama i reorganizaciji obiteljskog života«.

Uz to, iskustva iz svijeta pokazuju da je medijacija atraktivna alternativa jer omogućuje uključenim stranama da postignu obostrano zadovoljavajući spora-zum, a da pritom zadovolje svoje individualne potrebe (Gerencser, 1995.). Naime, sporazumi postignuti u medijaciji imaju veću vjerojatnost da će ih se strane pridr-žavati, u usporedbi s odlukama donesenima u sudskom postupku (Davis, 2006.).

Razmatranje različitih međunarodnih definicija medijacije (npr. Knowlton i Muhlhauser, 1994.; Loomis, 1999.; Schephard, 2001.; Treuthart, 2010.) pokazuje da se u gotovo svim definicijama javljaju zajednički pojmovi »dobrovoljnost« i »zajed-nički« ishod ili dogovor, kao i pojam »neutralna treća strana« koja pomaže u dola-ženju do dobrovoljnog dogovora uključenih strana. Obiteljski medijator pomaže u komunikaciji, potiče razumijevanje i usmjerava sudionike na njihove zasebne i zajedničke interese, radi sa sudionicima na istraživanju opcija, donošenju odluka i postizanju njihovih vlastitih dogovora (Schephard, 2001.).

Pri tome se kao ključni standardi ponašanja medijatora postavljaju načelo sa-moodređenja, povjerljivost i neutralnost (Paranica, 2012.). S obzirom na specifičnu temu ovog rada, posebnu pozornosti posvetit ćemo samoodređenju kao temelju medijacijske prakse. Etički aspekt medijacije nalaže da strane uključene u proces medijacije budu sposobne prakticirati samoodređenje, što znači donositi odluke u vlastitom interesu i u interesu osoba koje su o njima ovisne (Paranica, 2012.). Koncept samoodređenja temelji se na pretpostavki da strane u postupku imaju kapacitet izražavati svoju volju bez straha za vlastitu sigurnost te da ni na koji način nisu onesposobljene za pregovaranje jer su, primjerice, pod utjecajem alkohola. Medijator ne bi smio provoditi medijaciju ukoliko ima razloga vjerovati da bilo koji od sudionika nije u stanju zagovarati vlastite interese zbog nedostatka sigurnosti, kapaciteta ili je pod utjecajem nekog trećeg, kao i ako ima razloga vjerovati da strane u medijacijskom procesu ne sudjeluju dobrovoljno. Tradicionalno, upravo je koncept samoodređenja dovodio u pitanje opravdanost provođenja medijacije u situacijama obiteljskog nasilja (Gerencser, 1995.), s obzirom da je samoodređe-nje i mogućnost zastupanja sebe i svojih potreba kod traumatiziranih i zastrašenih žrtava nasilja vrlo upitno (Ajduković, 2010.). Polazeći od toga, danas je široko pri-hvaćeno da je u slučajevima gdje je bilo prisutno nasilje u partnerskom odnosu potrebno pomno preispitati kapacitete uključenih strana za samozastupanje.

Konceptualizacija nasilja u partnerskim odnosima i obiteljska medijacija

Već desetljećima jedno od najkontroverznijih pitanja vezanih uz obiteljsku medijaciju je treba li parovima u procesu razvoda, a čiji je odnos bio obilježen bilo kojom razinom partnerskog nasilja omogućiti uključivanje u proces obvezne medijacije i postizanja roditeljskih sporazuma (Beck, Walsh i Weston, 2009.). Stavovi stručnjaka u ovom području dugo nisu bili ujednačeni. Dio stručnjaka smatrao je da kod parova gdje je bilo ili je prisutno nasilje medijaciju uvijek treba izbjegavati (Girdner, 1990.; Hart, 1990.; Astor, 1994.; Johnson, Saccuzzo i Koen, 2005.). Polaze od toga da se medijacija temelji na približno jednakim odnosima moći među partnerima i da je ova pretpostavka ozbiljno narušena kad se radi o neravnoteži moći u odnosima u kojima je prisutno nasilje. Upozoravaju da zlostavljani partner nema istu moć u vezi te može pristati na uvjete koji nisu u njegovom/njezinom najboljem interesu kako bi medijacija završila čim brže (Johnson, Saccuzzo i Koen, 2005.).

Sažimajući suvremene profesionalne rasprave o ovoj temi, Landrum (2011.) navodi čak pet načina kako stručnjaci pristupaju mogućnostima medijacije u slučajevima kad je (bilo) prisutno nasilje u partnerskim odnosima. Dio stručnjaka smatra da kada postoji povijest partnerskog nasilja medijacija je uvijek neprikladan način rješavanja sporova. Drugi stručnjaci smatraju da medijaciju u takvim situacijama treba tolerirati, no ne treba je poticati. Po trećima se medijacija u takvim slučajevima nikada ne bi trebala provoditi, osim ako žrtva ne iskaže želju da se uključi u medijacijski proces. Četvrta, brojčano značajna skupina stručnjaka smatra da svaku situaciju treba zasebno evaluirati kroz procjenjivanje povijesti i doživljenog intenziteta nasilja te odlučiti je li medijacija primjereno rješenje. Konačno, postoji mala skupina stručnjaka koja smatra da medijacija može biti učinkovita u bilo kojem slučaju razrješavanja obiteljskih sporova, čak i onih u kojima je prisutno obiteljsko nasilje.

Danas, većina stručnjaka koja se rukovodi načelima tzv. prakse utemeljene na dokazima (eng. *evidence based practice*) smatra da se medijacija može provoditi čak i kada je bilo prisutno nasilje u partnerskom odnosu, ali pod uvjetom da je prethodno provedeno odgovarajuće procjenjivanje razine i posljedica doživljenog nasilja i prilagodba postupka koja treba osigurati sigurnost uključenih i ravnotežu moći uključenih kao jednu od bitnih pretpostavki medijacijskog procesa (Beck i Frost, 2007.; Salem i Dunford-Jackson, 2008.; Ver Steegh i Dalton, 2008.). Ovaj, danas prevladavajući stav, velikim je dijelom ishod proširene konceptualizacije nasilja u partnerskim odnosima u odnosu na razdoblje 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća kada su na valu feminističkog pokreta razvijeni prvi, iznimno značajni, modeli objašnjenja nasilja u partnerskim odnosima. Ovi modeli značajno su utjecali na razvoj druš-

tvene osjetljivosti na nasilje nad ženom u obitelji i nužnost koordinirane društvene reakcije čiji je cilj zaštita žena žrtvi nasilja. U tom razdoblju razvijen je i skepticizam prema mogućnostima medijacije kao djelotvornog postupka u slučajevima kad je žena bila žrtva nasilja u partnerskom odnosu. U poglavlju koje slijedi kratko su opisane promjene koje su se u ovom području dogodile u posljednjih 30 godina.

SUVREMENI POGLED NA NASILJE U PARTNERSKIM ODNOSIMA

Sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća bila su dominantna dva modela objašnjenja nasilja u partnerskim odnosima. U tom je razdoblju Walker (1979.) razvila teoriju poznatu kao »krug nasilja« prema kojoj parovi čiji odnos karakterizira nasilje postanu »zapleteni« u ponavljajući ciklus nasilja i kontrole. Drugi pristup poznat je kao »kotač moći i kontrole« koji je razvijen u okviru tzv. Duluth modela (Pence i Payman, 1986.). Prema tom modelu nasilničko ponašanje je namjerna strategija kojom se pokušava preuzeti moć i kontrola u odnosu. Nasilna ponašanja predstavljaju izbor nasilnika, a ne nekontroliranu impulzivnu reakciju⁶.

No iskustva su pokazala da ovi modeli ne objašnjavaju sav raspon nasilja u partnerskim odnosima. Tako već krajem dvadesetog stoljeća, Ellis i Stuckless (1996., prema Kelly i Johnson, 2008.) predlažu koncept obiteljskog nasilja koji razlikuje tri različita oblika nasilja: (1) nasilje potaknuto sukobom za koje smatraju da ga partneri koriste kao taktiku rješavanja sukoba, a podjednako vjerojatno mogu ga izazvati muškarac ili žena; (2) kontrolom potaknuto nasilje koje je motivirano željom nasilnika da kontrolira žrtvu te uključuje nanošenje boli iako to nije potrebno za rješavanje sukoba. Muškarci su značajno češće inicijatori ovog tipa nasilja; (3) ljutnjom potaknuto nasilje koje proizlazi iz preplavljujućih emocionalnih stanja što posljedično rezultira nasilnim ispadima. Smatraju kako ovi tipovi nasilja ne isključuju jedan drugi te da se mogu javiti istovremeno u nekoj situaciji.

Polazeći od brojnih empirijskih istraživanja, Kelly i Johnson (2008.) nude novu tipologiju partnerskog nasilja koja uključuje: (1) nasilje koje karakterizira prisila i kontroliranje, (2) nasilje kao reakcija na napad, (3) situacijsko nasilje i (4) nasilje potaknuto razvodom ili razdvajanjem. Partnersko nasilje koje karakterizira prisila i kontroliranje odnosi se na ponašanja koja uključuju zastrašivanje, prijetnje, izoliranje, uskraćivanje, ponižavanje, podcjenjivanje, korištenje djece u svrhu zlostavljanja, ekonomsko zlostavljanje i metode prisile. Autori taj oblik nasilja ponekad nazivaju i »intimni terorizam« pod čime podrazumijevaju obrazac emocionalnog nasilja, zastrašivanja, prisiljavanja i kontrole povezane s tjelesnim nasiljem protiv

⁶ Oba ova modela su u nas detaljno prikazana u uredničkoj knjizi Ajduković i Pavleković (2000.).

partnera (Landrum, 2011.). Počinitelji ovog oblika nasilnog ponašanja u heteroseksualnim odnosima češće su muškarci. Nasilje kao reakcija na napad je oblik nasilnog ponašanja koji predstavlja trenutnu reakciju na napad s primarnom namjerom da se zaštiti sebe ili druge od ozljeđivanja. Situacijsko partnersko nasilje je najčešći oblik partnerskog nasilja koji se događa u bračnim i izvanbračnim zajednicama. Počinitelji nasilja su u podjednakoj mjeri i muškarci i žene. Događa se u situacijama kada rasprave između partnera prerastu u tjelesno nasilje, najčešće kada jedan ili oba partnera imaju lošiju sposobnost rješavanja konfliktnih situacija i/ili poteškoće u izražavanju i konstruktivnom kanaliziranju ljutnje. Uglavnom se radi o blažim oblicima tjelesnog nasilja (guranje, stiskanje..) te nekim oblicima verbalne agresije (vikanje, vrijeđanje..). Jedna od važnih karakteristika ovog oblika nasilnog ponašanja jest da žrtva najčešće ne razvija strah. Taj oblik nasilja u svojoj osnovi ne temelji se na pokušaju preuzimanja moći i kontrole u odnosu. Nasilje potaknuto razvodom ili razdvajanjem javlja se između partnera kod kojih ranije ili u nekim drugim životnim okolnostima nije evidentirano nasilno ponašanje. Ovaj tip nasilja obično je izazvan događajima kao što su razdvajanje (primjerice, ispražnjena kuća i odvedena djeca, dok je drugi partner na poslu), optužbe za zlostavljanje djece ili otkrivanje ljubavnika. Nasilno ponašanje je atipičan i ozbiljan gubitak kontrole ponašanja. Obično je limitirano na jednu ili dvije epizode nasilnog ponašanja tijekom razdoblja razvoda ili neposredno nakon razdvajanja. U rasponu je od umjerenih do ozbiljnih oblika nasilja, a uključuje iznenadne verbalne ili tjelesne napade, bacanje stvari na partnera, uništavanje imovine, uništavanje partnerovih stvari, pa i prijetnji oružjem. Najčešće se događa od partnera koji je ostavljen i šokiran situacijom razvoda. Počinitelji, i muškarci i žene, obično ne negiraju svoje nasilno ponašanje i osjećaju se posramljeno zbog vlastitog nasilnog ponašanja.

Ono što je zajedničko ovim kao i još nekim klasifikacijama nasilnog ponašanja u partnerskim odnosima (npr. Swan i Snow, 2002.; Dixon i Browne, 2007.) je proširivanje konceptualizacije nasilja iz sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća u kojima je fokus na terorizmu u partnerskim odnosima u kojima je prisutno ozbiljno nasilje čiji je cilj uspostava dominacije i kontrole, a počinitelj je u pravilu muškarac. Spekter nasilja u partnerskim odnosima koji i danas uključuje terorizam u partnerskim odnosima, između ostalog je proširen uzajamnim nasiljem, koje je u pravilu situacijsko i ishod lošeg rješavanja partnerskih sukoba iako i ono može povremeno eskalirati do ozbiljnijeg nasilja. Polazeći od navedenog, Rimelspach (2001.) opravdano upozorava da protivnici provođenja medijacije u situacijama nasilja ignoriraju realnost širokog spektra i različitih pojava oblika nasilja u partnerskim odnosima koja su danas potvrdila i brojna epidemiološka istraživanja.

Langhinrichsen-Rohling, Selwyn i Rohling (2012.) analizirali su 48 pažljivo odabranih empirijskih istraživanja koja su zadovoljavala stroge metodološke kriteri-

je i jednu metaanalizu koja se bavila usporedbom uzajamnog ili jednosmjernog fizičkog nasilja u partnerskim odnosima. Pokazalo se da je uzajamno nasilje bilo uobičajeno u svim tipovima uzoraka (od uzoraka iz redovne populacije do uzoraka kaznenih slučajeva). Veći udio jednosmjernog nasilja muškaraca prema ženi jedino je utvrđen u istraživanjima vezanim uz kaznene slučajeve i/ili kod uzoraka iz populacije vojnih snaga.

O značaju istraživanja cijelog spektra nasilja u bliskim partnerskim odnosima za valjano procjenjivanje, tretman i prevenciju govore i drugi autori (McHugh i Hanson Frieze, 2006.; Dixon i Graham-Kevan, 2011.). Dutton (2012.) upozorava na pristranost uzoraka u istraživanjima u kojima su ispitanici samo žene žrtve ili muškarci počinitelji. Kad se koristi nepristrana metodologija, epidemiološka istraživanja pokazuju da je uzajamno nasilje najčešći oblik partnerskog nasilja. Tako su npr. Dyanna i sur. (2011.) na velikom reprezentativnom nacionalnom uzorku mladih odraslih osoba u Sjedinjenim Američkim Državama utvrdili da je 65% nasilja u zadnjem značajnom partnerskom odnosu bilo uzajamno te da su korelati uzajamnog partnerskog nasilja vrlo slični i kod muškaraca i žena.

Ove promjene u konceptualizaciji nasilja dovele su i do promjena odgovarajućeg zakonodavnog okvira u nas. Tako je Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji (2009., 2010.) rodno neutralan i uključuje vrlo široko određenje nasilja u obitelji kao svakog oblika tjelesnog, psihičkog, spolnog ili ekonomskog nasilja (članak 4.). Da sažmemo, promijenjeno i prošireno teorijsko-empirijsko određenje i tipologija nasilja dovela je u pitanje feminističku perspektivu u objašnjenju nasilja u partnerskim odnosima. No, povijesno gledano, feministička kritika procesa medijacije u slučajevima nasilja u partnerskim odnosima i argumentirano upozoravanje na značaj prepoznavanja neravnoteže moći doprinijela je razvoju instrumenta procjene kada je ili nije zbog neravnoteže moći medijacija opravdana te da se razviju tehnike u medijaciji koje se mogu koristiti kako bi medijacija i u slučajevima kad je bilo nasilje u partnerskom odnosu bila moguća i djelotvorna.

OKOLNOSTI ZA I PROTIV PRIMJENE OBITELJSKE MEDIJACIJE U SLUČAJEVIMA NASILJA U PARTNERSKOM ODNOSU

Neovisno o teorijskim i stručnim raspravama stručnjaka »za ili protiv« obiteljske medijacije u slučajevima nasilja u partnerskim odnosima, međunarodna iskustva pokazala su da velik dio parova u razvodu koji su imali iskustvo nasilja u svom odnosu žele postići medijacijski sporazum (Beck, Walsh i Weston, 2009.) te da se u praksi medijacija provodi i u situacijama kad je bilo nasilje u partnerskom odnosu. Tome idu u prilog i metodološki valjano provedena istraživanja. Tako su Mathis i

Tanner (1999.) utvrdili da je 54% parova koji su postigli sporazum izvještavalo o prisutnosti nasilja. Od tih 54% parova, njih 57% sporazumjelo se oko zajedničke skrb i klasičnih kontakata. Istraživanje koje su proveli Tishler i sur. (2004.) pokazalo je da je 30% uključenih parova koji su imali iskustvo nasilja u odnosu uspješno postići sporazum u medijaciji. Beck, Walsh i Weston (2009.) su u istraživanju ishoda medijacije utvrdili da ne postoji razlika u omjeru sporazuma vezanih uz medijacijski proces između parova koji govore o prisutnosti nasilnih ponašanja od onih kod kojih nasilje nije prisutno. Ver Steegh (2003.) utvrdila je da samo 15% žrtvi ne izabire proces medijacije ako im je pružen takav izbor. Pokazalo se da žrtve u pravilu navode da je medijacija za njih osnažujući proces jer im pomaže da se zauzmu za sebe, preuzmu odgovornost za vlastita ponašanja, rješavaju probleme i brane svoja stajališta. Žrtva može željeti sudjelovati u medijaciji unatoč prethodno prisutnom nasilju jer procjenjuje da sustav podrške koji dobiva u tom procesu može dovesti do pravednog i potencijalno zadovoljavajućeg sporazuma.

Temeljem opsežne analize istraživanja ishoda medijacije u slučajevima kad je (bilo) prisutno nasilje u partnerskom odnosu, Beck, Walsh i Weston (2009.) ne daju apriorno mišljenje o tome treba li neke od parova kod kojih je prisutno nasilje uključiti u medijacijski proces ili ne. Oni zagovaraju politiku prema kojoj bi medijatori trebali (1) koristiti pouzdane i valjane metode procjenjivanja prisutnosti nasilja i (2) jasno dokumentirati ishode procjenjivanja i pouzdano bilježiti razloge za ili protiv korištenja medijacije u slučajevima u kojima je evidentirano partnersko nasilje.

Polazeći od konceptualizacije različitih tipova nasilja (Kelly i Johson, 2009.), smatramo da je procjenjivanja prisutnosti nasilja potrebno dopuniti procjenom učinka nasilja na doživljavanje žrtve i njezin kapacitet samozastupanja.

Strah žrtve nasilja

Naime, kad žrtva nasilja živi u strahu od počinitelja nasilja koji je svojim ponašanjem zastrašuje bilo na otvoren i direktan ili posve suptilan način nalazi se u nejednakoj poziciji moći da zastupa svoje potrebe i interese, a upravo je ravnoteža moći jedna od ključnih pretpostavki obiteljske medijacije. To sam postupak medijacije čini teškim, a ishod može biti vrlo nepravedan po žrtvu. Kritičari provođenja medijacije u situacijama partnerskog nasilja smatraju da ta neravnoteža u slučajevima nasilja u partnerskom odnosu nikada ne može biti prevladana i da žrtve trebaju zaštitu, bilo na način da se njihova prava štite u tijeku sudskog postupka ili uz angažman odvjetnika u procesu medijacije (Chandler, 1990.; Hart, 1990.; Astor, 1994.). No, kao što vidimo, zagovaratelji isključive pozicije dolaze iz razdoblja kad se o nasilja u partnerskim odnosima govorilo primarno kao obrascu uspostave

kontrole i (nad)moći u partnerskom odnosu. Kod takvih tipova nasilja i danas je ovakva zabrinutost opravdana.

Davis (2006.) opravdano naglašava da u situacijama u kojima je počinjeno nasilje imalo za cilj uspostavu moći i kontrole nad žrtvom, zbog psiholoških trauma nanesenih nasiljem, žrtve u proces medijacije ne dolaze u istoj poziciji moći, već počinitelj nasilja u procesu pregovaranja ima moć nad žrtvom. Strah od počinitelja nasilja može spriječiti žrtvu da se adekvatno zastupa što je najvažniji aspekt medijacije. Također je poznato da su žrtve u najvećem riziku od fizičkog nasilja u trenutku odlaska od nasilnog partnera. Upravo zbog toga medijacija može potaknuti počinitelja na ponovno nasilničko ponašanje prema žrtvi, jer medijacijski susreti omogućavaju počinitelju nasilja pristup partneru koji je do tada mogao uspješno izbjegavati bilo kakve kontakte s njime.

(Ne)kompetentnost za (samo)zastupanje žrtvi nasilja i pravosudni sustav

Jedna od kritika upućenih medijaciji od onih koji brinu za žrtve nasilja u partnerskom odnosu je ta da medijacijski proces ne vrednuje osjećaje žrtve, a smatraju to vrlo važnim jer takvo vrednovanje za žrtvu ima terapijski učinak. Međutim, Knowlton i Muhlouser (1994.) iznose stav prema kojem je zapravo sudski postupak mjesto gdje se žrtve najčešće osjećaju poniženo, posramljeno, kontrolirano i diskreditirano i to od strane odvjetnika koji zastupa suprotnu stranu kako bi dobio spor bez obzira na cijenu narušavanja roditeljskog odnosa koji je u interesu stranaka u postupku kao i njihove djece. Zylstara (2001.) navodi da pravosudni sustav žrtve nasilja često iznevjeri koristeći njihove reakcije na nasilje protiv njih. Primjerice, da suci često se ljenje žrtve nasilja koja se želi zaštititi od počinitelja, ili njen nekooperativan stav mogu tumačiti kao osobnu nestabilnost ili nedostatne kapacitete za preuzimanje brige o djeci. Nadalje, ne postoji jamstvo da su suci ili odvjetnici educiraniji od medijatora kada se radi o pitanju nasilja u obitelji te da će znati bolje zaštititi žrtvu. Dakle, kao što navodi Thompson (2007.), i sudski postupci također predstavljaju rizik.

Edwards, Baron i Ferrick (2008., prema Putz i sur., 2012.) tvrde da se automatskim isključivanjem žrtve nasilja iz medijacijskog postupka pogrešno pretpostavlja da sve žrtve nisu kompetentne za zastupanje sebe, svojih interesa i interesa svoje djece. Zagovornici provođenja medijacije u situacijama nasilja u bliskim odnosima smatraju da je medijacija proces koji može osnažiti žrtvu tako da joj se pomogne da se konfrontira s počiniteljem nasilja, a istovremeno mogu profitirati i počinitelji kojima se omogućava učenje alternativnih načina asertivnog zastupanja svojih interesa (Greatbatch i Dingwall, 1999.). Također, smatraju ne samo dobrim, već i nužnim, omogućiti žrtvama da pregovaraju, posebno u situacijama u kojima po-

činitelj nasilja ima financijska sredstva za angažiranje odvjetnika, a žrtva nema (Davis, 2006.).

Na početku razvoda, svaki od partnera sam za sebe razmatra opcije u kontekstu dobitaka i gubitaka. Zajednički interesi se ignoriraju, a različitosti dolaze do izražaja. U takvoj situaciji sudski postupak postaje nepotrebno konfrontirajući i ponekad nimalo pomažući za obitelji koje su ionako u velikom stresu. Upravo zbog toga, sudski postupak može biti daleko neprimjerenije rješenje od postupka medijacije za neke obitelji u kojima je prisutno obiteljsko nasilje s obzirom da sudski proces potencijalno pojačava ionako već visoki konflikt (Ver Steegh, 2003.). Zylstra (2001.) smatra da kritičari medijacije u situacijama partnerskog nasilja ignoriraju stvarnost u kojoj će roditelji u budućnosti nesumnjivo imati međusobne kontakte vezane uz brigu o djeci i pitanja roditeljstva. Iznoseći svoje čvrste stavove o protivljenju medijaciji, zapravo ignoriraju realnost u kojoj partneri koji su roditelji imaju zajedničku budućnost, pa čak i u situacijama u kojima je njihov partnerski odnos bio opterećen nasiljem. Opcija u kojoj ne postoji baš nikakav roditeljski odnos u budućnosti je ekstremno rijetka pa time i kategoričko protivljenje provođenju medijacije u situacijama partnerskog nasilja gubi smisao. Uz to, razlika u pregovaračkoj moći, što je jedna od osnovnih poteškoća u medijaciji gdje je prisutno nasilja u obiteljskim odnosima, također može postati problem i u sudskom procesu jer strane s boljim materijalnim resursima angažiranjem odvjetnika mogu poboljšati zastupanje koju si druga strana možda ne može priuštiti.

Iako je psihološka trauma koja je česta popratna pojava terorizma u partnerskim odnosima vrlo kompleksna, medijacija može pružiti izbor i za traumatiziranu žrtvu i omogućiti joj da zastupa svoje vlastite interese, može potaknuti njezin osjećaj osnaživanja i samouvjerenosti, što joj može pomoći da krene dalje sa svojim životom (Pelikan, 2000., prema Bryant i sur., 2010.).

Da sažmemo. S obzirom da učestalost pojedinih oblika i posljedice nasilja variraju od slučaja do slučaja, svaka situacija mora se procjenjivati na temelju svih relevantnih okolnosti. Intenzitet i učestalost nasilja kao i procjena razine traumatizacije žrtve igraju važnu ulogu u procjenjivanju mogućnosti medijacije u slučajevima kod kojih je bilo prisutno partnersko nasilje. Pod tim vidom, uvijek je važno imati na umu da, kad je prisutan strah žrtve i bilo kakva dominacija jedne od strana, ishodi medijacije su upitni i medijacija nije pogodna.

Upravo zbog toga zagovornici provođenja obiteljske medijacije u situacijama kada je prisutno nasilje u partnerskom odnosu nisu nekritični i ne inzistiraju na medijaciji »pod svaku cijenu«. I oni smatraju da postoje neki slučajevi u kojima medijacija jednostavno nije primjereno rješenje. Međutim, smatraju da je obiteljska medijacija vrlo primjerena i učinkovita tehnika rješavanja problema kod mnogih slučajevima u kojima su sudionici imali iskustvo partnerskog nasilja.

PROCJENJIVANJA I DONOŠENJE ODLUKE O PROVOĐENJU MEDIJACIJE U SLUČAJEVIMA PARTNERSKOG NASILJA

Značaj procjenjivanja partnerskog nasilja prije i tijekom medijacijskog procesa

Temeljem do sada navedenog, ključno je da potencijalni sudionici medijacijskog procesa prije uključivanja u proces obiteljske medijacije prethodno prođu kroz pomno procjenjivanje partnerskog nasilja kako bi u medijacijski proces bili uključeni samo oni sudionici kod kojih nije došlo do narušavanja balansa moći i straha žrtve koje bi ugrozile ishode medijacije. Procjenjivanje prisutnosti partnerskog nasilja vrlo je važno zbog zaštite dobrobiti žrtve i zbog prilagodbe medijacijskog procesa. Mathis i Tanner (1998.) smatraju da u situacijama kad je partnersko nasilje prepoznato i adekvatno procijenjeno, a medijacijski proces prilagođen, parovi su čak i u odvojenim susretima postigli primjenjive i kvalitetne sporazume.

U situacijama kada postoji sumnja na postojanje partnerskog nasilja potrebno je zastati s medijacijom i održati zasebne susrete radi provjere sumnji kod obje strane. Ukoliko medijator procijeni da je stranama u sporu potrebno savjetovanje, može zastati s medijacijom, a strane uputiti neovisnom savjetovatelju. Kraći oblik podrške može pružiti i medijator, samo i ukoliko je specifično obrazovan za savjetovateljski rad, iako to zapravo nije njegova primarna uloga i trebalo bi je izbjegavati. Ipak, ponekad to može olakšati donošenje odluke, kako medijatoru, tako i žrtvi, o tome nastaviti li medijacijski proces ili ga prekinuti. No, medijatorima i u takvim situacijama stoje na raspolaganju neke standardne tehnike rada, pa npr. mogu koristiti dužu fazu pričanja priče ili/i posvetiti više vremena pružanju relevantnih informacija sudionicima. Pri tome je najvažnije imati na umu sigurnost žrtve te njen subjektivni osjećaj je li u stanju nastaviti s medijacijom. Medijator ne bi smio nastaviti s medijacijom ukoliko smatra da žrtva nije u stanju, ili nije spremna aktivno sudjelovati u medijaciji zbog straha za svoju sigurnost ili zbog nedostatka osobnih i socijalnih resursa za ravnopravno pregovaranje.

Paranica (2012.) navodi da postoje instrumenti procjene koji medijatorima i drugim stručnjacima mogu pomoći da uključenim stranama postave prava pitanja kako bi mogli donijeti procjenu o intenzitetu prisutnog nasilja. Prema njenom mišljenju, instrument procjene trebao bi dati odgovor na dva važna pitanja: (1) je li bilo koja strana uključena u medijacijski proces u neposrednoj opasnosti i (2) ukoliko ne postoji neposredna i očita opasnost, osjeća li žrtva strah od počinitelja zbog prethodno doživljenog nasilja.

Želimo naglasiti da postoji mnoštvo instrumenata za prepoznavanje, procjenu rizika od ponavljanja ili/i eskalacije nasilja u partnerskim odnosima razvijenih za

potrebe zdravstvenog sustava, policije ili/i pravosuđa, a u cilju boljeg planiranja sigurnosti žrtve nasilja ili/i donošenja djelotvornih sankcija prema počiniteljima (npr. Kropp i Hart, 2004.; Roehl i sur., 2005.). No, za valjanu procjenu prikladnosti obiteljske medijacije u slučajevima partnerskog nasilja potrebni su specifični instrumenti. Na to upućuje i metaanaliza koju su proveli Hussain i sur. (2014.) koja je pokazala da djelotvornost različitih instrumenata za identifikaciju i procjenu nasilja u partnerskom odnosu ovisi o kontekstu i razlozima njihove primjene.

Također, treba uvijek imati na umu da su mnoge žrtve sklone minimizirati nasilje, bojeći se odmazde ako ga prijave. Prije uključivanja u medijacijski proces treba postojati sigurnost da je procjenjivanje dobro provedeno i da se proces procjenjivanja provodi osobno, licem u lice, a ne preko telefona ili pisanih upitnika i u privatnosti, tj. u zasebnim susretima.

Instrumenti procjene

S obzirom da je u anglosaksonskom svijetu prisutno mnogo instrumenata za procjenu slučajeva nasilja koji bi bili prikladni za uključivanje u medijaciju, izabrali smo neke od instrumenata koji nam se čine najprimjerenijima kao poticaj razvoja sličnih instrumenata u nas. U nastavku teksta kratko ćemo se na njih osvrnuti⁷.

Jedan od prvih instrumentarija koji se koristio za procjenu primjerenosti medijacijskog procesa u rješavanju sporova između partnera u procesu razvoda braka je *Conflict Assessment Protocol* (CAP) (Girdner, 1990.). CAP se može primijeniti u odvojenim susretima sa stranama koje sudjeluju u brakorazvodnom postupku i vode spor vezan uz pitanja djece. Utvrđivanjem obrazaca odlučivanja, borbe i izražavanja ljutnje, kao i utvrđivanjem povijesti nasilnog ponašanja, medijator može procijeniti dimenzije moći i kontrole u odnosu, a time i donijeti ispravnu odluku o prikladnosti provedbe medijacijskog procesa. Na temelju rezultata procjene slučajevi se dijele u tri kategorije: (1) oni koji će vjerojatno imati koristi od uobičajenog medijacijskog procesa, (2) oni koji će vjerojatno imati koristi od medijacije ako se cijeli proces provodi uz primjenu određenih temeljnih sigurnosnih pravila i vještina medijatora koji je educiran iz područja dinamike nasilja u obitelji i (3) oni za koje će medijacijski proces vjerojatno biti štetan te bi trebali biti isključeni iz medijacije (Beck i sur., 2009.). Kategorija onih parova koji mogu imati koristi od uobičajene medijacije podrazumijeva odnos u kojem su obje strane nenasilne, nekontrolirajuće i imaju podjednaku moć. U ovu kategoriju mogu se svrstati i parovi kod kojih postoje neki oblici verbalnog nasilja, primjerice vrijeđanja, pa čak i oni gdje je bilo

⁷ Detaljan opis i prijevod ovih instrumenata na hrvatski jezik nalazi se u elektroničkoj verziji ovog teksta na mrežnim stranicama časopisa. Ovaj prilog priredila je Sonja Patričević (2016.).

jedan ili dva incidenta fizičkog sukoba koji je prošao bez posljedica i koji se vrlo vjerojatno više neće ponoviti. Ono što je bitno je da niti kod jednog partnera sukob nije izazvao osjećaj povlačenja i nelagode ili straha. Ako je jedan partner pokušao psihološki utjecati na drugog kako bi ga kontrolirao, ili ako kod jednog partnera postoji strah od drugog, par nije pogodan za medijaciju.

Kategorija onih koji će vjerojatno imati koristi od medijacije provedene pod posebnim pravilima je možda najteža kategorija za definiranje. Medijatori koji rade s ovim parovima moraju imati zavidne vještine provođenja medijacije, posebno što se tiče uravnoteživanja moći, a uz to i izvrsne komunikacijske vještine. Girdner (1990.) navodi mogućnost provođenja medijacije i u situacijama kada je prisutno nasilje, međutim samo ukoliko se obje strane, posebno žrtva, slože s uključivanjem u medijacijski proces. Prije uključivanja u medijaciju medijator treba, zajedno s uključenim stranama, definirati uvjete pod kojima će se medijacija provoditi. Ako su strane suglasne s ovim uvjetima i svi su preduvjeti ispunjeni bez iznimke, uključene strane mogu imati koristi od medijacije. Za početak medijacije, važno je izraditi plan sigurnosti i predstaviti ga objema stranama. Također, medijatori moraju imati odgovarajuća znanja o dinamici i učincima nasilja u partnerskom odnosu kako na roditelje tako i na njihovu djecu. Ako ovi preduvjeti nisu ispunjeni, medijacija se ne bi trebala provoditi. Posljednja kategorija uključuje situacije u kojima jedan ili oba partnera nisu u mogućnosti pregovarati zbog neravnoteže moći ili gdje postoje indikatori da je počinitelj nasilja u stanju ponovno ozbiljno ozlijediti partnera. Ako bilo koji od ovih faktora postoje, slučaj treba biti isključen iz medijacije.

Ellis i Stuckless (2006.) kreirali su *Domestic Violence Evaluation scale* (DOVE) - instrumentarij za procjenu rizika od nasilja između partnera tijekom i nakon okončanja medijacijskog procesa. DOVE je validiran instrument koji se temelji na 19 statistički značajnih prediktora partnerskog nasilja grupiranih u 7 kategorija (Tablica 1.).

DOVE ima dva dijela od kojih se prvi odnosi na procjenjivanje rizika, a drugi na upravljanje rizicima partnerskog nasilja za vrijeme i nakon medijacijskog procesa. Jedna od prednosti primjene instrumenta je što intervencije za preveniranje nasilja povezuje s: (1) razinom rizika, (2) prisustvom specifičnih vrsta prediktora i (3) vrstom i razinom nasilja i zlostavljanja (Ellis i Stuckless, 2006.). Instrument sadrži sigurnosni plan s prijedlogom specifičnih intervencija s ciljem sprečavanja nasilja, uzimajući u obzir motive počinitelja nasilja. Proces procjene provodi se na način da žrtva nasilja daje podatak o tome koliko često partner iskazuje svaku vrstu ponašanja tijekom odnosa, odnosno zajedničkog života, kao i učestalosti istih ponašanja nakon raskida. Rezultati se potom zbrajaju, a na temelju ukupnog rezultata počinitelj nasilja svrstava se u jednu od rizičnih skupina. Na temelju podatka o tome u koju od rizičnih skupina je par svrstan planiraju se različite sigurnosne intervencije tijekom medijacijskog procesa (Bunker Rohrbaugh, 2007.). Iako Beck i sur. (2009.)

Tablica 1. Statistički značajni prediktori postseparacijskog nasilja i zlostavljanja

Kategorije	Prediktori partnerskog nasilja
Povijest nasilja	1. Fizički nasrtaji 2. Ozbiljne fizičke ozljede 3. Seksualni nasrtaji 4. Napuštanje doma zbog partnerskog nasilja 5. Prijavljivanje nasilja nadležnim tijelima
Povijest emocionalnog zlostavljanja	6. Emocionalno zlostavljanje 7. Ozbiljne emocionalne povrede
Emocionalna ovisnost	8. Prijetnje samoozljeđivanjem ili suicidom u slučaju napuštenosti od strane partnera 9. Prijetnje ozljeđivanjem/ubojstvom partnera u slučaju napuštanja/odlaska 10. Posesivnost/ljubomora
Problemi u odnosima	11. Teškoće u odnosima s drugima 12. Poteškoće u komunikaciji 13. Osjećaji krivnje 14. Ljutnja
Psihičke poteškoće	15. Uzimanje lijekova
Korištenje kontrole u partnerskom odnosu	16. Pokušaji kontrole partnera 17. Nasilje prema partneru s ciljem kontrole
Zlouporaba sredstava ovisnosti	18. Alkohol 19. Droge

navode da je DOVE ujedno i jedini empirijski provjeren instrument, treba imati na umu da je provjera rađena na vrlo malom uzorku sudionika što nameće potrebu daljnje provjere pokazatelje njegovu valjanost.

Holtzworth-Munroe, Beck i Applegate (2010.) razvili su *Mediator's Assessment of Safety Issues and Concerns* (MASIC), instrument kojem je svrha detaljno i opsežno procjenjivanje postojanja obiteljskog nasilja. MASIC kao instrument nije validiran. Konstruiran je u formi intervjua. Utvrđuje postojanje nasilnog ponašanja kroz razdoblje od protekle dvije godine. Omogućava procjenu o postojanju raznih vrsta nasilja i ne fokusira se isključivo na postojanje fizičkog nasilja. Procjena se temelji na postavljanju serije pitanja o ponašanju partnera na temelju kojih se zaključuje o postojanju nasilja. Uključuje i druga pitanja iz kojih se dobivaju važni odgovori za utvrđivanje intenziteta nasilja i potencijalne opasnosti za žrtvu. Primjena MASIC-a zahtijeva od medijatora postavljanje vrlo osjetljivih pitanja koja mogu biti neugodna i stresna za sudionike u postupku, međutim vrlo su značajna za medijatore u procjeni slučaja, odnosno donošenju odluke o sigurnosti medijacijskog

procesa, procjeni medijskog okruženja i donošenju odluke o primjerenoj vrsti medijacije. Ovisno o procjeni opasnosti, donosi se odluka o izboru medijskog procesa koji je prikladan za provođenje, tako da uključene strane imaju koristi, a da su istovremeno poduzete mjere sigurnosti za sve uključene.

Da sažmemo. Međunarodna iskustva potvrdila su presudni značaj identifikacije različitih oblika partnerskog nasilja i njegovih posljedica pri odlučivanju o primjerenosti medijskog procesa. Pri tome je nužno da instrumenti procjene sadrže pitanja kojima se ne identificira samo intenzitet i učestalost sukoba, već i težina posljedica kako tjelesnih tako i psihičkih te procjena straha, obrasci kontrole i emocionalno zastrašivanja, kontekst nasilja, kazneno procesuiranje (Kelly i Johnson, 2008.).

Instrumenti koji se nalaze u elektroničkoj verziji ovog rada mogu pomoći stručnim djelatnicima CZSS-a i obiteljskim medijatorima da prepoznaju različite znakove postojanja nasilja u partnerskom odnosu u predmedijskom procesu ili tijekom medijacije. Medijatorima može koristiti u procjenjivanju intenziteta i vrste nasilja, prisutnosti neravnoteže moći, u donošenju odluke o najprimjerenijem obliku medijacije, kao i sigurnosnim mjerama koje je potrebno poduzeti za zaštitu žrtve. Međutim, radi se o instrumentima procjene razvijenima u anglo-saksonskom okruženju zbog čega pojedine čestice možda ne izgledaju svrsishodno i primjenjivo u našem kontekstu. Primjerice, MASIC sadrži tvrdnje koje se tiču posjedovanja oružja koje su primjerene u Americi gdje je mogućnost nabavljanja oružja velika, odnosno zakonska regulativa dozvoljava kupovinu i posjedovanje oružja u slobodnim trgovinama, što kod nas nije moguće. U Republici Hrvatskoj je zakonska regulativa drugačija te se te tvrdnje vjerojatno ne bi pokazale kao one koje diferenciraju slučajeve po razini rizika za žrtvu. Međutim, generalno gledajući, mogućnost primjene instrumenata nije zanemariva i u našem kontekstu, s obzirom da je najveći dio čestica vrlo općenit te se odnosi na nasilje kao takvo.

Donošenje odluke o uključivanju u medijski proces parova s iskustvom nasilnog odnosa

Prethodni tekst nužno nameće pitanje čije mišljenje je presudno pri odlučivanju o medijaciji u slučajevima nasilja u partnerskim odnosima – žrtve ili stručnjaka?

Iako žrtva uvijek treba imati posljednju riječ o tome hoće li biti uključena u medijaciju, medijator treba surađivati sa žrtvom, procjenjivati i dati preporuku o tome treba li žrtva nastaviti s medijacijom. No, preporuka je jedno, a diskreciono pravo nešto drugo. Po našim propisima, medijator ima diskreciono pravo da na temelju vlastite stručne procjene i znanja, neovisno o postojanju službeno evidentiranog ili

procesiranog nasilja donosi odluku o primjerenosti uključivanja pojedinog slučaja u medijacijski proces. Primjerice, ukoliko je žrtva prijavila nasilje, a potom odustala od svjedočenja čime je počinitelj nasilja izbjegao formalnu odgovornost, s pozicije stručnjaka koji provodi medijaciju nasilje se dogodilo i može utjecati na sposobnost uključenih strana da ravnopravno pregovaraju.

Mišljenja su da bi u takvim situacijama procjena medijatora trebala biti presudna (npr. Davis, 2006.). Medijator kao profesionalac prethodno dobro educiran o svim aspektima nasilja u partnerskom odnosu uključujući i traumatizirajući učinak po žrtvu trebao bi imati mogućnost donošenja odluke o prikladnosti slučaja za medijaciju, neovisno o stavu pravosuđa o istom. To medijatoru može biti teška odluka, ponajprije zbog njegove potrebe da parovima u razvodu pomaže u donošenju kooperativnih odluka što omogućava i sama priroda medijacijskog postupka. Paranica (2012.) postavlja pitanje ako nije medijator taj koji bi trebao donositi procjenu o primjerenosti uključivanja žrtve partnerskog nasilja u medijacijski proces koje je onda zapravo mjerodavno tijelo koje može i/ili treba donijeti takvu procjenu. Pri tom se poziva na studiju koju su proveli DePorto i Miller (2005.) te zaključili da je jedini ekspert koji može točno procijeniti razinu straha, prinude, neravnoteže moći i vjerojatnosti budućeg nasilja sama žrtva. U prilog tome govore i nalazi istraživanja koje su proveli Weisz, Tolman i Saunders (2000.) te zaključili da je žrtvina percepcija opasnosti najbolji prediktor ponovnog nasilja.

Davis (2006.) smatra da žrtva nasilja sama mora tražiti uključivanje u medijaciju jer se u suprotnom obiteljska medijacija ne bi trebala provoditi. Po njemu, žrtva nasilja najbolje poznaje vlastitu situaciju, te upravo zbog toga, ona mora biti ta koja će odlučiti o uključivanju u medijacijski proces. Postoje raznorazni faktori koje žrtva mora razmotriti, kao što su ozbiljnost nasilja, mogućnost neposredne opasnosti, vjerojatno ponašanje zlostavljača i mogućnost da si osigura zastupanje odvjetnika. Žrtvu treba upoznati s prirodom medijacijskog procesa, potrebno je utvrditi njene brige i strahove vezane uz sudjelovanje u medijaciji, kako bi temeljem dobre pripreme sama informirano mogla odlučiti o svojoj spremnosti na uključivanje u proces medijacije.

U idealnim uvjetima sve bi to trebao provesti medijator i to u predmedijacijskom postupku, čime bi njegov angažman na slučaju trebao završiti. Provedbu medijacije trebalo bi prepustiti neutralnom i nepristranom medijatoru koji nije sudjelovao u procesu odlučivanja o uključivanju u proces medijacije, niti je bio na bilo koji način uključen u rad sa žrtvom. S obzirom da naš sustav ne raspolaže takvim mogućnostima, izazov je na medijatorima da sudjeluju u procesu donošenja odluka o medijaciji kao prikladnom načinu rješavanja sporova, a potom i da rade na njihovom rješavanju. Dodatni izazov s kojim se suočavaju je i kako osigurati sigurno okruženje za žrtvu.

Zaključno možemo reći da bi medijator trebao prekinuti svaki proces medijacije u kojem procijeni da strane ne mogu pregovarati u svojem najboljem interesu, u najboljem interesu svoje djece ili postoji izravna prijetnja po njihovu sigurnost. To se može dogoditi u situacijama kada bilo koja od uključenih strana prijeti da će počiniti nasilje, kada nije u stanju sudjelovati u procesu zbog zlorabe alkohola ili drugih sredstava ovisnosti, svoje fizičke ili psihičke nestabilnosti. Medijator može prekinuti proces medijacija i kad jedna od strana ne govori istinu, odnosno ne iznosi istinite i točne podatke što je preduvjet medijacije, pogotovo kad je u pitanju imovina. Slična je situacija i kada je strana u sporu spremna sklopiti sporazum za koji medijator smatra da je štetu jedne od strana ili ispod predviđenog zakonskog minimuma te da nije u njenom interesu, iako to istovremeno dovodi u pitanje medijatorovu neutralnost. Međutim, mada je medijator odgovoran za proces, s jedne strane, s druge strane, njegovo nereagiranje na takve situacije dovodi u pitanje njegovu etičnost zbog sudjelovanja u postizanju nepravednog sporazuma, odnosno sporazuma na štetu jedne od strana. Flynn (2005.) smatra da bi pitanje neutralnosti u takvim situacijama trebalo gledati kao kontinuum, a ne kao dihotomnu varijablu »neutralan je – nije neutralan« te da bi medijator trebao imati mogućnost smjestiti se negdje na kontinuumu ovisno o spornom pitanju, umjesto toga da mora birati između svoje neutralnosti i njezinog izostanka. U svakom slučaju, medijator treba imati mogućnost prekinuti medijaciju, odnosno jasno izreći da ne može sudjelovati u takvoj medijaciji. Parovi uključeni u medijacijski proces trebaju znati da imaju mogućnost prekinuti medijacijski proces ukoliko smatraju da ih se prinuđuje na nešto njima neprihvatljivo. Medijacija nikada ne bi smjela biti prinudni proces i, ukoliko medijator sumnja u prinudu ili nemogućnost pregovaranja, prekid procesa medijacije je nužan.

Sigurnosne mjere

Rizici vezani uz provedbu medijacije kada se radi o slučajevima nasilja u partnerskom odnosu mogu se minimizirati provođenjem medijacije u strukturiranim uvjetima, odnosno strukturiranjem medijacijskog okruženja kroz korake i pravila. Mjere zaštite mogu povećati sigurnost žrtve u slučajevima nasilja u obitelji (Ver Steegh, 2003.).

Kako bi osigurali sigurno okruženje za žrtvu, medijatori bi trebali prepoznati potencijalne opasnosti vezane uz kontakt počinitelja nasilja sa žrtvom u vrijeme provođenja medijacijskog procesa. Guion (2009.) smatra da izostanak rješavanja sigurnosnih pitanja u medijaciji dovodi do ponovnog viktimiziranja žrtve te razmatra nužne mjere opreza pri medijaciji slučajeva obiteljskog nasilja.

U većini situacija medijacija će se provoditi tako da su istovremeno prisutne obje zainteresirane strane. To u situacijama partnerskog nasilja znači nužno suo-

čavanje žrtve s počiniteljem nasilja. S obzirom na tu činjenicu razumljiv je strah i oklijevanje žrtve da bude u istoj prostoriji s počiniteljem nasilja što će ju moguće odvratiti od uključivanja u medijski proces. Međutim, postoje procedure u medijaciji koje su osmišljene upravo za očuvanje sigurnosti žrtve i smanjenje napetosti povezane sa tim procesom (Knowlton i Muhlouser, 1994.).

Chandler (1990.) kao vrlo učinkovite metode spominje provođenje medijacije u suvoditeljstvu ili metodu *shuttle* medijacije gdje medijator naizmjenice komunicira sa svakom od uključenih strana koje na medijaciji sudjeluju u odvojenim prostorijama, a medijator cirkulira između njih. Takva metoda omogućava žrtvi da sudjeluje u medijskom procesu, a da se istovremeno s počiniteljem nasilja ne susretne »licem u lice«. Međutim, postoje i kritike *shuttle* medijacije kao nedostatne mjere zaštite žrtve.

Ponekad se pod vidom sigurnosti i osnaživanja žrtve nasilja u partnerskom odnosu spominje i mogućnost sudjelovanja odvjetnika u postupku medijacije, što predstavlja izuzetak medijske prakse. Naime, smatra se da njihovo sudjelovanje i intervencije mogu dovesti u pitanje uspješnost medijskog postupka, a da se sigurnost može osigurati i drugim mjerama kao npr. odvojenim medijskim susretima žrtve i počinitelja (Čulo Margaletić, 2014.).

Bilo koja sigurnosna mjera mora zaštititi svaku stranu prilikom dolaska na medijaciju, tijekom medijskog procesa i po odlasku. Dolasci i odlasci uključenih strana u različito vrijeme i praćenje žrtve po završetku medijskog procesa do izlaza gdje je čeka neka osoba od povjerenja ili siguran prijevoz do kuće značajno umanjuju rizik da će jedna strana biti uznemiravana ili uhođena od druge. Osiguravanje odvojenih čekaonica osigurava ograničeni kontakt i umanjuje potencijalni rizik od zastrašivanja prilikom medijskog susreta. Poticanje strana da sa sobom povedu prijatelja može doprinijeti emocionalnoj sigurnosti žrtve te smanjenju osjećaja zastrašenosti i kontrole, a kod počinitelja nasilja izazvati zadršku kada uvidi da žrtva nije sama i izložena.

Sigurnosne mjere mogu podrazumijevati i pozicioniranje žrtve blizu vrata ili pozicioniranje medijatora između počinitelja i žrtve što može poslužiti i kao psihološka barijera i za stvarnu zaštitu žrtve u slučaju da zaprijeti opasnost od nasilja ili se ono pojavi. Konačno, osiguravanje povjerljivosti adrese ili telefonskog broja žrtve povećat će razinu njene zaštite (Zylstra, 2001.).

Jeske (2009.) smatra da će se žrtva koja se ne mora susresti s počiniteljem nasilja osjećati sigurnije te će vjerojatnije medijatoru izreći svoje stvarne potrebe i željene ishode. U situacijama vrlo ozbiljnog partnerskog nasilja, telefonska ili *on-line* medijacija može se koristiti ne samo u svrhu zaštite žrtve, već i medijatora. Sve su to sigurnosne mjere koje omogućavanju provođenje medijacije, kada je prisutno nasilje.

Razmatrajući međunarodna iskustva, možemo zaključiti da uz svijest o potrebi različitih sigurnosnih mjera, potrebno je da sustavi, odnosno službe i institucije zadužene za provođenje medijacije imaju odgovarajuće prostorne i ljudske resurse koji omogućavaju provođenje potrebnih sigurnosnih mjera.

IZAZOVI PROCJENJIVANJA PARTNERSKOG NASILJA KAO ZNAČAJNE OKOLNOSTI (NE)PROVOĐENJE MEDIJACIJE U REPUBLICI HRVATSKOJ

Zakonski okvir

Iako je tek 2014. godine donošenjem Obiteljskog zakona (2014., 2015.⁸) obiteljska medijacija zaživjela kao mogući način rješavanja obiteljskih sporova u Hrvatskoj, hrvatske stručnjakinje u području obiteljskog prava kontinuirano su propitivale mogućnosti posredovanja kao značajne alternative rješavanju obiteljskih sporova u europskom i nacionalnom kontekstu (Alinčić, 1999.; Korać Graovac, 2005.; Majstorović, 2007.; Čulo Margaletić, 2014.; Poretti, 2015.)⁹. Tako je npr. Mira Alinić, neposredno nakon što je donesena Preporuka Vijeća ministara br. R (98) 1 o obiteljskom posredovanju¹⁰ objavila članak u europskom viđenju značaja obiteljskog posredovanja te ključnih deset načela obiteljskog posredovanja (posredovanje se u tom tekstu koristi kao hrvatska inačica pojma medijacija). Irena Majstorović (2007.) je detaljno i sustavno analizirala dotadašnja hrvatska i europska rješenja posredovanje prije razvoda braka. Kao posebno značajnim ističemo da je nastojala odgovoriti i na neka ključna pitanja o postupku posredovanja kao što su, npr. status djece tijekom postupka, status, usavršavanje i financiranje posredovatelja.

Zakonodavstvo Republike Hrvatske obiteljsku medijaciju kao dostupnu uslugu prvi put spominje u Zakonu o socijalnoj skrbi (2011. 2012.). Međutim, obiteljska medijacija time nije zaživjela u praksi. Tek 2014. godine, kada je Obiteljski zakon (2014., 2015.) propisao obiteljsku medijaciju kao mogući način rješavanja obiteljskih sporova, medijacija je dobila praktičnu primjenjivost. Tome je prethodilo osni-

⁸ Radi se o dva propisa istog imena od kojih je primjena prvog suspendirana u siječnju 2015.

⁹ Iako fokus ovog teksta nije opis razvoja pravne misli i zakonodavstva u ovom području, s obzirom na značaj ovih tekstova za razumijevanje suvremenih pravnih rješenja u području medijacije obiteljskih sporova, upućujemo čitatelje na ove izvore.

¹⁰ Recommendation No. R (98) 1 of the Committee of Ministers to member states on family mediation, dostupna na: <http://cm.coe.int/ta/rec/1998/98r1.htm>. U preambuli toga dokumenta navedene su tri značajne posebnosti obiteljskih sporova. (1) U obiteljske sporove uključene su osobe koje su, po prirodi stvari, u međuovisnim i trajnim odnosima. (2) Sporovi u obitelji ne samo da nastaju u stresnim okolnostima i okružju negativnih emocija, već ih i pojačavaju. (3) Prekid odnosa ostavlja posljedice na sve članove obitelji, posebice djecu.

vanje prvog Poslijediplomskog stručnog studija obiteljske medijacije 2012. godine, a nešto kasnije su provedene i dodatne edukacije obiteljskih medijatora za medijaciju obiteljskih sporova u organizaciji Ministarstva socijalne politike i mladih.

Obiteljski zakon (2014., 2015.) čija je primjena obustavljena odlukom Ustavnog suda propisuje da se obiteljska medijacija ne provodi »u slučajevima tvrdnje o postojanju obiteljskog nasilja«. Obiteljski zakon iz 2015. godine (2015.), članak 332. st. 1., propisuje da se obiteljska medijacija ne provodi »u slučajevima kada prema procjeni stručnog tima centra za socijalnu skrb ili obiteljskog medijatora zbog obiteljskog nasilja nije moguće ravnopravno sudjelovanje bračnih drugova u postupku medijacije«.

Obiteljski zakon iz 2014. godine propustio je definirati značenje tvrdnje o postojanju obiteljskog nasilja te dokazivosti tih tvrdnji. Nije uzimao u obzir različite vrste i intenzitet nasilja, niti motive koji su u podlozi nečijeg nasilnog ponašanja. Naposljetku, nije razmatrao niti moguće koristi za uključene strane u sporu, ako se radilo o nekom od oblika situacijski uvjetovanih nasilnih ponašanja, a strane u sporu bile su spremne na uključivanje u medijacijski proces. Ovakav način zakonske regulative, koji nalaže *a priori* isključivanje iz obiteljske medijacije kada postoje tvrdnje o obiteljskom nasilju, bez ikakvih prethodno utvrđenih kriterija, može dovesti do zlouporabe prijave tvrdnji o nasilju. Bilo koja strana u postupku može tvrditi da postoji, ili je postojalo, obiteljsko nasilje motivirana samo time da izbjegne uključivanje u medijacijski proces.

Obiteljskim zakonom iz 2015. godine, iz perspektive stručnih radnika centra, kao i medijatora, dolazi do pozitivnih promjena u stavu zakonodavca prema provođenju medijacije u situacijama obiteljskog nasilja. Automatsko isključivanje parova koji spominju postojanje nasilja više nije propisana praksa. Ipak, i u ovom Zakonu, kao i u Pravilniku u obiteljskoj medijaciji (2015.) nije definirano značenje procjena i kriteriji stručnog tima centra za socijalnu skrb ili obiteljskog medijatora o tome kada nije moguće ravnopravno sudjelovanje bračnih drugova u postupku medijacije, i kada je isključivanje iz procesa nužno. Ova situacija je ponovno potvrdila stajalište da »je obiteljsko pravno područje stoga dobar dokaz da nije dostatno usvojiti pravne akte, već je još važnije osigurati njihovo pravilno i savjesno provođenje u praksi, jer samo time pravo dobiva svoje puno značenje« (Majstorović, 2007.: 453).

Za profesionalno valjanu i ujednačenu praksu CZSS-a po članku 332. st. 1. iz Obiteljskog zakona iz 2015. (2015.) u kojem se navodi da se obiteljska medijacija ne provodi »u slučajevima kada prema procjeni stručnog tima centra za socijalnu skrb ili obiteljskog medijatora zbog obiteljskog nasilja nije moguće ravnopravno sudjelovanje bračnih drugova u postupku medijacije« nužne su dvije okolnosti: (1) dobre kompetencije timova centara za socijalnu skrb i obiteljskog medijatora o svim aspektima nasilja u partnerskom odnosu o kojima se govori u ovom tekstu i

(2) operativan protokol ili smjernice za procjenjivanje i odlučivanje o mogućnosti korištenja obiteljske medijacije u slučajevima kad je bilo prisutno partnersko nasilje ili još uvijek za njega postoji rizik.

U Hrvatskoj teret odluke o uključivanju parova u medijaciju u prvoj instanci preuzimaju stručni timovi centara za socijalnu skrb u postupku obaveznog savjetovanja, a u drugoj medijatori u predmedijacijskom susretu ili tijekom postupka medijacije. No, čime se rukovode timovi CZSS-a kad primjenjuju članak 332. st. 1. Obiteljskog zakon iz 2015. godine (2015.) po kojem se obiteljska medijacija ne provodi »u slučajevima kada prema procjeni stručnog tima centra za socijalnu skrb ili obiteljskog medijatora zbog obiteljskog nasilja nije moguće ravnopravno sudjelovanje bračnih drugova u postupku medijacije« nije poznato. Postoje naznake da praksa od CZSS-a do CZSS-a nije ujednačena, što je i očekivano s obzirom na to da nije razrađeno na koji način treba provesti tu procjenu, što su operativni kriteriji donošenja odluka u slučajevima kad je partnersko nasilje (bilo) prisutno. Postoji opravdani rizik da timovi mogu funkcionirati po modelu »sve ili ništa« te neselektivno sve slučajeve kod kojih je postojala prijava o nasilju ne upućivati dalje u predmedijacijski postupak ili zanemarivati očigledne znakove dominacije povezane s kontrolirajućim nasilnim odnosom kako bi s obiteljskom medijacijom pružili roditeljima u sukobu »posljednju šansu«. Ovaj tekst jasno pokazuje da niti jedna od ove dvije ekstremne pozicije nije dobro rješenje. Pod tim vidom nužno je provesti istraživanje kako sa stručnim timovima tako i s medijatorima koji djeluju na području Hrvatske o iskustvima upućivanju u predmedijacijski proces parova gdje postoji ili je postojalo partnersko nasilje ili tvrdnje o njemu.

Značaj edukacije timova CZSS-a i obiteljskih medijatora o nasilju u obitelji

Iako stručnjaci načelno prepoznaju važnost pravilnog procjenjivanja prisutnosti nasilja u partnerskom odnosu, u nas ne postoji konsenzus oko toga koje bi kompetencije trebali imati članovi stručnog tima CZSS-a i medijatori koji rade taj posao. Jasno je da oni ne mogu steći vještine koje im trebaju za pomno procjenjivanje potencijalno nasilnih odnosa oslanjajući se samo na svoje temeljno profesionalno obrazovanje i iskustvo.

Za procjenu primjerenosti obiteljske medijacije i za kvalitetu procesa medijacije u situacijama kada kod parova postoji evidentirano/prepoznato nasilje, važno je dobro poznavanje dinamike partnerskog nasilja, kao i uočavanje sitnih neverbalnih znakova koji govore o tome da jedna strana u postupku nije na istoj razini moći i ne može se slobodno samozastupati, a tako niti zastupati svoje interese. Analizirajući dostupnu literaturu iz područja medijacije u kojoj postoji povijest par-

tnerskog nasilja, nameću se područja u kojima bi medijatori trebali biti educirani: znakovi prisutnosti nasilja u odnosu, dinamika nasilja u partnerskom odnosu, psihološki utjecaji nasilja na žrtvu, tehnike uravnoteživanja moći i sigurnosne mjere te znanja o utjecaju nasilja na djecu. Naravno, veći dio toga trebaju znati i stručnjaci timova CZSS-a koji provode postupak obaveznog savjetovanja. Dugotrajna izloženost nasilju u obitelji ostavlja teške posljedice po žrtvu (Ajduković, 2010.). Koliko su psihološki utjecaji na žrtvu nasilja kompleksni, dovoljno govori i činjenica da se obiteljsko nasilje tretira kao traumatsko iskustvo tipa II. Žrtve imaju poteškoća u regulaciji osjećaja te zapadaju u teška emocionalna stanja. U praksi je vrlo često moguće vidjeti kako žrtva ima razvijen odnos patološke povezanosti s nasilnikom, a izmijenjena je i općenita sposobnost za razvijanje i održavanje odnosa s drugima. Narušen osjećaj osobnog identiteta, slike o sebi i drugima, pa čak i traumatizacija počinitelja nasilja područja su o kojima stručnjaci CZSS-a i medijatori trebaju imati znanja da bi mogli imati odgovarajući profesionalni pristup kada provode medijaciju u kojoj postoji povijest obiteljskog nasilja. To je pristup koji bi trebao biti utemeljen na suvremenim spoznajama o učincima traumatizacije na ponašanje i doživljavanje ljudi te na praksu utemeljenoj na dokazima (eng. *evidence based practice*).

Uz to, medijatori trebaju dobro poznavati tehnike uravnoteživanja moći koje im stoje na raspolaganju, a da istovremeno ne dovedu u pitanje vlastitu neutralnost u provođenju procesa medijacije. Tehnike se koriste kako bi odnos bio doveden u ravnotežu, a različiti autori predlažu različite tehnike kontrole procesa. Ver Steegh (2003.) navodi da medijator može pridonositi uravnoteživanju moći na sljedeće načine: (1) postavljanjem jasnih pravila, (2) postavljanjem prioriteta spornih pitanja, (3) odlučivanjem tko će govoriti prvi, (4) određivanjem dužine vremena koje stranama stoji na raspolaganju za govorenje, (5) davanje dozvole i određivanje vremena koje strana ima na raspolaganju za odgovor drugoj strani, (6) određivanjem koja strana može drugoj ponuditi dogovor, (7) sažimanjem i interpretiranjem onoga što je rečeno, (8) završavanjem rasprave i (9) pisanjem sporazuma.

»Test« svakog obiteljskopravnog instituta, pa tako i obiteljske medijacije, je praksa. Stoga zakonodavac treba osigurati da bez obzira na postojeće razlike u načinu licenciranja obiteljskih medijatora, svi medijatori koji su kroz Registar obiteljskih medijatora ovlašteni za provođenje obiteljske medijacije trebaju imati dobre i jasno definirane kompetencije (znanje, vještine i vrednote) za rad sa slučajevima nasilja u partnerskim odnosima¹¹. Naime, neka istraživanja pokazala su da medijatori koji nisu dovoljno educirani o svim aspektima nasilja u partnerskim odnosima

¹¹ Temeljem suvremene konceptualizacije nasilja, zakonodavac bi trebao razmotriti uvođenje i korištenje pojma nasilje u partnerskim odnosima kad se radi o obiteljskoj medijaciji (bivših) partnera.

mogu tijekom medijacijskog procesa dovesti do sekundarne traumatizacije žrtve nasilja (Rivera, Sullivan i Zeoli, 2012.). Medijatori educirani u području dinamike nasilja znaju kako balansirati moć te brinu o tome kako omogućiti sigurno i podražavajuće okruženje za žrtvu. Ako medijatori ne mogu osigurati takvo okruženje, bolje je da ne nastavljaju s medijacijskim procesom.

Jesu li smjernice/ protokol za provođenje medijacije u slučajevima partnerskog nasilja nužne?

Iskustva iz svijeta pokazuju da za medijaciju u slučajevima partnerskog nasilja izrada protokola/smjernica koji bi slijedili medijatori može biti od koristi. Tako npr. Parаница (2012.) opisuje jedan takav protokol koji ima pet faza: (1) inicijalni kontakt u medijacijskom centru gdje se prikupljaju osnovne informacije o slučaju, (2) opsežni, dubinski intervju te identifikacija mogućeg obiteljskog nasilja, (3) sigurnosna procjena gdje žrtva uz pomoć stručnjaka donosi informiranu i realnu procjenu svoje situacije, (4) sigurnosno planiranje koje slijedi ukoliko je donesena odluka o nastavku medijacijskog procesa i (5) medijacijski susret uz postojanje sigurnosnih planova. Protokol se temelji na prepoznavanju i uvažavanju mišljenja žrtve na način da joj se nudi personalizirani sigurnosni plan te savjetovanje tijekom cijelog procesa. Navodi da se slijedeći ove korake korist medijacijskog procesa maksimizirana, a šteta minimizirana.

S obzirom da je obiteljska medijacija u Republici Hrvatskoj relativno novo područje, ovakav protokol/smjernice tek treba razvijati vodeći računa o širokom rasponu pitanja koje treba regulirati – od standarda prostora za provođenje, educiranosti stručnjaka, instrumenta za procjenjivanje i izlučnih kriterija odlučivanja, pa do konkretnih koraka u radu kad se radi o evidentiranom nasilju ili o nasilju koje se identificira tijekom neke od faza medijacijskog procesa. Također bi u takav dokument trebale biti uključene i informacije o psihosocijalnim i pravnim pravima žrtava nasilja te koracima postupanja ako je utvrđeno aktualno nasilje.

U takvom dokumentu također se treba osvrnuti i na etički kodeks medijatora koji između ostalog propisuje neutralnosti medijatora, koji upravo korištenjem tehnika uravnoteživanja moći može narušiti načelo neutralnosti. Uz to, medijacija parova kod kojih postoji nasilje daje jedan novi pogled na načelo povjerljivosti, koje je također dio etičkog kodeksa medijatora, s obzirom da naš zakonodavni sustav jasno propisuje obvezu prijave svake sumnje na nasilje pa tako i medijator ima obvezu prijave nasilja, kada dođe do takvih saznanja, neovisno o njegovoj obvezi da čuva povjerljive informacije. Time medijator prvenstveno osigurava sigurnost žrtve.

Strukturirani protokol/smjernice za procjenu nasilja u partnerskom odnosu treba osigurati da se pouzdano i dosljedno prepoznaje prisutnost i problemi vezani uz nasilje kao mogući ograničavajući čimbenici za obiteljski medijaciju. Naime, dokumentirano ili prepoznato nasilje u partnerskim odnosima ili tvrdnja o njemu, nije samo po sebi prepreka za obiteljski medijaciju. Potrebno je utemeljeno na empirijskim činjenicama izraditi jasne upute za proveditelje obaveznog savjetovanja i medijatore na prvom, odnosno predmedijacijskom susretu o sadržaju procjene koja će omogućiti diferencirani pristup nasilju različitog intenziteta, trajanja i odnosa uključenih te načinu prikupljanja podataka potrebnih za procjenu (npr. odvojene procjene u svim slučajevima ili samo u nekim?). Sastavni dio protokola/smjernica trebaju biti i svrha, okolnosti i način primjene te definicija nasilja u partnerskom odnosima.¹²

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ovaj rad imao je namjeru odgovoriti na pitanja: (1) Možemo li se odreći nečega dobrog kao što je obiteljska medijacija u slučajevima roditeljskih i drugih sporova o djeci ako je dokumentirano, odnosno utvrđeno nasilje među roditeljima? (2) Što je s pravom na samoodređenje korisnika da koristi usluge obiteljske medijacije kad se radi o uzajamnom nasilju, a što kad se radi o nasilju koje ima obilježja terorizma u partnerskom odnosu?

Kao što se može jasno uočiti iz teksta, sve je argumentiraniji stav međunarodne profesionalne zajednice da medijacija može biti uspješna u situacijama sporova kad je bilo nasilja u partnerskom odnosu, ali uz poduzimanje odgovarajućih mjera predostrožnosti, te kad ga provode kvalitetno educirani medijatori. Vrlo jasno se pokazalo da procjenjivanje nasilja postaje najvažniji dio procesa donošenja odluke o tome koji slučaj (ni)je prikladan za medijaciju. To prepoznaju i hrvatski pravni stručnjaci, pa tako Čulo Margaletić (2014.: 48) navodi da »obitelji u kojima postoji neki oblik obiteljskog nasilja značajno se razlikuju, te da su prilike u svakoj od tih obitelji specifične, tako da njihovo apsolutno isključivanje, odnosno bezrezervno uključivanje u postupak medijacije ili neke druge načine rješavanja obiteljskopравnih sukoba interesa ne predstavlja smisleno rješenje.«

Kritički sagledavajući postojeća međunarodna istraživanja, i polazeći od načela prakse utemeljene na činjenicama, rasprave o tome trebaju li slučajevi u kojima postoji nasilje u partnerskom odnosu biti uključeni u medijaciju postaju suvišne.

¹² Izradi ovakvog protokola/smjernica nadležna tijela trebala bi pristupiti na participativni način aktivno uključujući djelatnike CZSS-a i obiteljske medijatore na načelima koja su već iskušana i opisana u izradi priručnika za provođenje mjera stručne pomoći roditeljima (Ajduković, 2015.).

Potrebnije postaju rasprave vezane uz učinkovite načine procjenjivanja, odlučivanja i medijacijskog rada u slučajevima u kojima postoji povijest nasilja. Drugim riječima, u fokus dolaze pitanja kako medijacijski postupak treba biti strukturiran kako bi odgovorili na specifičnosti pojedinih slučajeva te kako razviti ili/i odabrati kvalitetne metode procjene učinaka nasilja i prihvatljivih tehnika medijacije u takvim situacijama. Učinkoviti odgovori na ova specifična pitanja ključni su kako bi se osigurala sigurnost procesa medijacije, pravednost potencijalnih sporazuma, dobrovoljnost sudjelovanja, kao i da u budućnosti žrtva ne bude izložena ponovnom nasilju (Zylstra, 2001.).

Uz potrebu izrade protokola/smjernica za procjenjivanje i provođenje obiteljske medijacije u slučajevima kad je bilo prisutno nasilje u partnerskim odnosima, potrebno je usmjeriti pozornost na eksplorativna i evaluacijska istraživanja učinaka medijacije ovisno o specifičnostima pojedinih slučajeva. Tako je važno znati zašto su neki slučajevi u kojima je prisutno nasilje isključeni iz medijacijskog procesa i medijator je koristio svoje pravo, dok se u nekim drugim situacijama gdje je bilo prisutno nasilje parovima dozvoljava da sami odluče hoće li ustrajati u medijacijskom procesu, slijedom čega će neki od njih i postići kvalitetan sporazum.

Naposljetku, ključno je ne ograničiti se na pojednostavljen, crno-bijeli pristup medijaciji kada postoji povijest nasilja u partnerskim odnosima. Uz prethodno ispunjene nužne uvijete da medijaciju provodi educirani medijator iz područja nasilja u obitelji, koji je proveo dobro procjenjivanje i poduzeo mjere sigurnosti, te argumentirano koristi svoje pravo procijeniti jesu li ispunjene pretpostavke za provođenje medijacije, medijaciju ne treba eliminirati kao opciju. Kada je žrtva spremna biti uključena u proces medijacije i traži mogućnost uključivanja očekujući korist za sebe, dok sudski postupak vidi kao lošiju opciju, medijacija je izbor na koji žrtva treba imati pravo.

LITERATURA

1. Ajduković, M. (2010). Zašto je obiteljsko nasilje osjetljivo područje rada? U: Ajduković, D. (ur.), **Priručnik o provedbi Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji**. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć i UNDP u Hrvatskoj, 188-201.
2. Ajduković, M. (ur.) (2015). **Pomoć roditeljima u zaštiti dobrobit djece. Priručnik za socijalne radnike, druge stručnjake i suradnike centra za socijalnu skrb**. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć i Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
3. Ajduković, M. & Pavleković, G. (ur.) (2000). **Nasilje nad ženom u obitelji**. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
4. Alinčić, M. (1999). Europsko viđenje postupka obiteljskog posredovanja. **Revija za socijalnu politiku**, 6 (3-4), 228-229.

5. Astor, H. (1994). Violence and family mediation policy. **Australian Journal of Family Law**, 8 (1), 3-21.
6. Beck, C. J. A. & Frost, L. E. (2007). Competence as an element of »mediation readiness«. **Conflict Resolution Quarterly**, 25 (2), 255-278.
7. Beck, C. J. A., Menke, J. M., O'Hara Brewster, K. & Figueredo, A. J. (2009). Validation of a measure of intimate partner abuse with couples participating in divorce mediation. **Journal of Divorce & Remarriage**, 50 (5), 295-308.
8. Beck, C. J. A., Walsh, M. E. & Weston, R. (2009). Analysis of mediation agreements of families reporting specific types of intimate partner abuse. **Family Court Review**, 47 (3), 401-415.
9. Breber, M. & Sladović Franz, B. (2014). Uvođenje obiteljske medijacije u sustav socijalne skrbi: Perspektiva stručnjaka. **Ljetopis socijalnog rada**, 21 (1), 123-152.
10. Bryant, D., Seigle, D., Jabbar, L. & McGeorge, N. (2010). Mediating criminal domestic violence cases: How much is too much violence? **International Perspectives in Victimology**, 5 (1), 47-54.
11. Bunker Rohrbach, J. (2007). **A comprehensive guide to child custody evaluations: Mental health and legal perspectives**. New York: Springer Science & Business Media.
12. Chandler, D. B. (1990). Violence, fear and communication: The variable impact of domestic violence on mediation. **Mediation Quarterly**, 7 (4), 331-346.
13. Čulo Margaletić, A. (2014). **Mirno rješavanje obiteljskopравnih sukoba interesa**. Osijek: Pravi fakultet u Osijeku.
14. Davis, A. (2006). Mediating cases involving domestic violence: Solution or setback? **Cardozo Journal of Conflict Resolution**, 8, 253-281.
15. DePorto, D. & Miller, J. B. (2005). Honoring the victim's voice: The domestic violence and mediation safety project. **ACResolution**, 4 (2), 22-27.
16. Dutton, D. J. (2012). The case against the role of gender in intimate partner violence. **Aggression and Violent Behavior**, 17 (1), 99-104.
17. Dyanna, C., Whitaker, D. J., Le, B., Swahn, M. & DiClemente, R. J. (2011). Differences between perpetrators of bidirectional and unidirectional physical intimate partner violence. **Partner Abuse**, 2 (3), 344-364.
18. Dixon, L. & Browne, K. D. (2007). The heterogeneity of family violence and its implications for practice. **Issues in Forensic Psychology**, 6, 116-124.
19. Dixon, L. & Graham-Kevan, N. (2011). Understanding the nature and etiology of intimate partner violence and implications for practice and policy. **Clinical Psychology Review**, 31 (7), 1145-1155.
20. Ellis, D. & Stuckless, N. (2006). Separation, domestic violence and divorce mediation. **Conflict Resolution Quarterly**, 23 (4), 461-485.
21. Flynn, D. (2005). The social worker as family mediator: Balancing power in cases involving family violence. **Australian Social Work**, 58 (4), 407-418.

22. Gerencser, A. E. (1995). **Family mediation: Screening for domestic abuse**. Tallahassee: Florida State University Law Review. Preuzeto s: <http://archive.law.fsu.edu/journals/lawreview/issues/231/gerencse.html>.
23. Girdner, L. K. (1990). Mediation triage: Screening for spouse abuse in divorce mediation. **Mediation Quarterly**, 7 (4), 365-376.
24. Greatbatch, D. & Dingwall, R. (1999). The marginalization of domestic violence in divorce mediation. **International Journal of Law, Policy and the Family**, 13 (2), 174-190.
25. Guion, D. (2009). Domestic violence and mediation. **Texas Wesleyan Law Review**, 15 (3), 545-554.
26. Hart, B. J. (1990). Gentle jeopardy: The further endangerment of battered women and children in custody mediation, **Mediation Quarterly**, 7 (4), 317-330.
27. Holtzworth-Munroe, A., Beck, C. & Applegate, A. (2010). The mediator's assessment of safety issues and concerns (MASIC): A screening interview for intimate partner violence and abuse available in the public domain. **Family Court Review**, 48 (4), 646-662.
28. Hussain, N., Sprague, S., Madden, K., Naz Hussain, F., Pindiprolu, B. & Bhandari, M. (2015). A Comparison of the types of screening tool administration methods used for the detection of intimate partner violence: A systematic review and meta-analysis. **Trauma, Violence & Abuse**, 16 (1), 60-69.
29. Jeske, J. (2010). Custody mediation within the context of domestic violence. **Hamline Journal of Public Law & Policy**, 31, 657-704.
30. Johnson, N. E., Saccuzzo, D. P. & Koen, W. P. (2005). Child custody mediation in cases of domestic violence: Empirical evidence of a failure to protect. **Violence Against Women**, 11 (8), 1022-1053.
31. Kelly, J. B. & Johnson, M. P. (2008). Differentiation among types of intimate partner violence: Research update and implications for intervention. **Family Court Review**, 46 (3), 476 -499.
32. Knowlton, D. D. & Muhlhauser, T. L. (1994). Mediation in the presence of domestic violence: Is it the light at the end of the tunnel or is a train on the track? **North Dakota Law Review**, 70, 255-264.
33. Korać Graovac, A. (2005). Obiteljsko posredovanje – prilog alternativnom rješavanju obiteljskih sporova. **Hrvatska pravna revija**, 5, 73-84.
34. Kropp, R. & Hart, S. D. (2004). **The development of the Brief spousal assault form for the evaluation of risk (B-SAFER): A tool for criminal justice professionals family violence Initiative**. Canada: Department of Justice Canada.
35. Landrum, S. (2011). The ongoing debate about mediation in the context of domestic violence: A call for empirical studies of mediation effectiveness. **Cardozo Journal of Conflict Resolution**, 12 (2), 1-57.
36. Langhinrichsen-Rohling, J., Selwyn, C. & Rohling, L. M. (2012). Rates of bidirectional versus unidirectional intimate partner violence across samples, sexual

- orientations, and race/ethnicities: A comprehensive review. **Partner Abuse**, 3 (2), 199-230.
37. Loomis, K. (1999). Domestic violence and mediation: A tragic combination for victims in California family court. **California Western Law Review**, 35 (2), 355-370.
38. Majstorović, I. (2007). Posredovanje prije razvoda braka: Hrvatsko pravo i europska rješenja. **Zbornik PFZ**, 57, (2), 405-456.
39. McHugh, M. & Hanson Frieze, I. (2006). Intimate partner violence: New directions. **Annals of the New York Academy of Sciences**, 1087, 121-141.
40. Mathis, R. D. & Tanner, Z. (1998). Effects of unscreened spouse violence on mediated agreements. **American Journal of Family Therapy**, 26 (3), 251-260.
41. Obiteljski zakon. **Narodne novine**, 75/2014., 83/2014., 05/2015.
42. Obiteljski zakon. **Narodne novine**, 103/2015.
43. Paranica, K. (2012). The implications of intimate partner violence on ethical mediation practice. **North Dakota Law Review**, 88 (4), 907-920.
44. Patričević, S. (2016). **Izazovi obiteljske medijacije u slučajevima nasilja u obitelji**. Završni rad. Specijalistički studij obiteljske medijacije. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
45. Poretti, P. (2015). Od mirenja do medijacije u obiteljskim sporovima - Usklađivanje hrvatskog obiteljskog zakonodavstva o mirnom rješavanju obiteljskih sporova s pravom EU-a. **Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta Rijeka**, 36 (1), 341-380.
46. Pence, E. & Payman, M. (1986). **Power and control. Tactics of men who batter**. Duluth, MN: Domestic Abuse Intervention Project.
47. Pravilnik o obiteljskoj medijaciji. (2015). **Narodne novine**, 123/2015.
48. Putz, J. W., Ballard, R. H., Gruber Arany, J., Applegate, A. G. & Holtzworth-Munroe, A. (2012). Comparing the mediation agreements of families with and without a history of intimate partner violence. **Family Court Review**, 50 (3), 413-428.
49. Rimelspach, R. L. (2001). Mediating family disputes in a world with domestic violence: How to devise a safe and effective court-connected mediation program. **Ohio State Journal on Dispute Resolution**, 17 (1), 95-112.
50. Rivera, E. A. Sullivan, C. M. & Zeoli, M. (2012). Secondary victimization of abused mothers by family court mediators. **Feminist Criminology**, 7 (3), 234-252.
51. Roehl, J., O'Sullivan, C., Webster, D. & Campbell, J. (2005). **Intimate partner violence risk assessment validation study**. Final Report submitted to the U.S. Rockville: Department of Justice.
52. Salem, P. & Dunford-Jackson, B. L. (2008). Beyond politics and positions: A call for collaboration between family court and domestic violence professionals. **Family Court Review**, 46, 437-453.
53. Schepard, A. (2001). An introduction to the model standards of practice for family and divorce mediation. **Family Law Quarterly**, 35 (1), 1-25.

54. Swan, S. C. & Snow, D. L. (2002). A typology of women's use of violence in intimate relationships. **Violence Against Women**, 8 (3), 286-319.
55. Tishler, C. L., Bartholomae, S., Katz, B. L., & Landry-Meyer, L. (2004). Is domestic violence relevant? An exploratory analysis of couples referred for mediation in family court. **Journal of Interpersonal Violence**, 19, 1042-1062.
56. Thompson, M. G. (2007). Mandatory mediation and domestic violence: Reformulating the good-faith standard. **Oregon Law Review**, 86, 599-633.
57. Treuthart, M. P. (2010). In harm's way? Family mediation and the role of the attorney advocate. **Women's Law Forum**, 23 (3), 717-793.
58. Ver Steegh, N. (2003). Yes, no, and maybe: Informed decision making about divorce mediation in the presence of domestic violence. **William and Mary Journal of Women and the Law**, 9 (2), 145-206.
59. Ver Steegh, N. & Dalton, C. (2008). Report from the Wingspread conference on domestic violence and family courts. **Family Court Review**, 46 (3), 454-475.
60. Walker, L. E. (1979). **The battered woman syndrome**. New York: Springer.
61. Weisz, A., Tolman, R. & Saunders, D. G. (2000). Assessing the risk of severe domestic violence. **Journal of Interpersonal Violence**, 15 (1), 75-90.
62. WHO (2012). **Intimate partner violence**. Geneva: World Health Organization.
63. Zakon o socijalnoj skrbi. (2011). **Narodne novine**, 57/2011.
64. Zakon o socijalnoj skrbi. (2012). **Narodne novine**, 33/2012.
65. Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji. (2009, 2010). **Narodne novine**, 137/2009, 14/2010, 60/2010.
66. Zylstra, A. (2001). Mediation and domestic violence: A practical screening method for mediators and mediation program administrators. **Journal of Dispute Resolution**, 2, 253-300.

Marina Ajduković

University of Zagreb

Faculty of Law

Department of Social work

Sonja Patričević

Maja Ernečić

Social Welfare Centre Koprivnica

CHALLENGES OF FAMILY MEDIATION IN CASES OF PARTNER VIOLENCE

ABSTRACT

Family mediation is a structured process of peaceful resolving of issues between family members with the help of a family mediator as the neutral party. The aim of family mediation is finding creative solutions to problematic issues and reaching mutual agreement. It is mostly used to settle disputes over child custody and parental care. However, in cases where there is violence between partners, some fundamental prerequisites necessary for the process of mediation come into question because the parties involved are of unequal power, neutrality of the mediator is also questioned, as well as voluntary participation and the safety of the victim. Violence may be of various intensity and frequency, based on which an assessment is made whether it is appropriate to include a case in the process of mediation. When a victim is ready to be included in the process of mediation and asks for the possibility to be included, mediation should not be dismissed as an unacceptable option. Experts are increasingly of the opinion that mediation can be successful in cases of violence between partners, but only if adequate precautionary measures are taken and if it is carried out by well trained mediators. As it has become clear that assessment of violence is becoming the most important factor in the process of deciding which case is (in)appropriate for mediation, this paper presents in detail the key instruments for the assessment of justification of family mediation in cases of violence between partners. The need for mediation is argued and a description is given of a possible protocol/guidelines that would shed more light on how to decide about exempting from family mediation those cases in which violence is present.

Key words: family mediation, disputes over child custody and parental care, intimate partner violence, protocol for the assessment of justification of family mediation in cases of partner violence.

PRILOZI

Prilog 1. CAP (eng. *Conflict Assessment Protocol*)

1. dio – Uvod u odvojene susrete procjene

Svrha kratkog uvoda je opustiti strane u sporu, uspostaviti odnos povjerenja i razjasniti očekivanja. Medijator treba objasniti što će se događati, dati stranama u sporu mogućnost da opišu svoju situaciju i pružiti priliku da dobiju odgovor na svako pitanje koje imaju o medijacijskom procesu.

Prijedlog razgovora

Razlog zašto se susrećemo individualno je pružiti Vama i Vašem partneru mogućnost da mi kažete sve Vaše brige koje možda imate o medijaciji i Vašoj situaciji. Postavljam ću Vam pitanja o tome kako se Vi i Vaš partner slažete tako da mogu procijeniti je li medijacija prikladna za Vas i kako Vam mogu pomoći.

Ono što mi kažete neću reći Vašem partneru osim ako mi to ne dozvolite. Ima li nešto što me želite pitati ili biste rekli prije nego što nastavimo?

Možete li mi reći nešto o tome kako je došlo do odluke o razvodu? (Ovisno o odgovoru, može se postaviti naredno pitanje, npr.: Čini se da niste željeli razvod braka. Možete li mi reći nešto više o tome?)

Obrazloženje

Malo je vjerojatno da će strane brzo izreći tvrdnju o tome da je bilo zlostavljanja od strane partnera. Počinitelji nasilja će s još manje vjerojatnosti izreći takvu tvrdnju. Strane će lakše priznati da je njihov partner ovisnik o alkoholu ili drugim sredstvima ovisnosti u ovoj ranoj fazi razgovora.

Medijator treba pažljivo promatrati strane u sporu od samog početka, već od trenutka ulaska u čekaonicu pa nadalje tijekom razgovora. U ovoj fazi medijator treba obratiti posebnu pažnju na neke od znakova koji bi mogli ukazivati da se radi o nasilnom odnosu.

Pitanja o donošenju odluke o razvodu pomažu medijatoru da procijeni u kojoj fazi razvoda se strane u sporu nalaze. Informacije dobivene na temelju tog pitanja važne su za donošenje zaključaka o načinu sukobljavanja.

2. dio – Odluke, sukobi i ljutnja

Pitanja iz ovog područja usmjerena su prepoznavanju obrazaca donošenja odluka, načinima rješavanja sukoba i izražavanja ljutnje, što su sve važne indikacije vezane uz moć i kontrolu u odnosu. Odgovori daju informacije o očekivanjima uključenih strana vezano uz odnos i njihov pogled na dinamiku moći.

Prijedlog razgovora

Sada ću Vas pitati neka specifična pitanja o tome kako ste se Vi i Vaš partner slagali tijekom Vaše veze. Kako ste u braku donosili odluke? Dajte mi primjer. Možete li mi reći nešto i o drugim načinima

na koje ste donosili odluke? Dajte mi primjer. Kako biste htjeli da odluke donosite u postupku medijacije? Što bi Vama i drugoj strani trebalo da se to dogodi?

Kako to izgleda kada se vas dvoje svađate? Ispričajte mi nešto o tome kada ste se svađali. Što se tada događalo? Ima li drugih načina na koje se svađate? Ispričajte mi nešto o vašoj najgoroj svađi. Oko kojih stvari se svađate? Što mislite oko čega bi se vas dvoje mogli svađati u medijaciji? Kako biste voljeli rješavati stvari u procesu medijacije? Što bi se trebalo promijeniti da to bude moguće?

Što je s ljutnjom? Kako se Vi i Vaš partner ponašate kada ste ljuti? Opišite jednu situaciju kada ste bili ljuti. Što ste radili? Što je radio Vaš partner? Što Vas ljuti? Opišite situaciju kada je Vaš partner bio ljut? Što je tada radio? Što ste Vi radili? Što ljuti Vašeg partnera? Po čemu bih ja mogao/la znati da je Vaš partner ljut tijekom medijacijskog procesa? Kako bih mogao/la znati da ste Vi ljuti?

Obrazloženje

Ova pitanja predstavljaju relativno neprijeteće načine da se identificira kontrola u odnosu. Ako se obrazac donošenja odluka prisutan u braku temeljio na dominaciji jedne strane, vrlo je važno razjasniti da je to nešto što će se morati promijeniti u procesu medijacije jer u suprotnom medijacijski proces neće biti pravedan.

Postavljajući pitanja o sukobu i izražavanju ljutnje, važno je obratiti pažnju na odgovore kojima je ispričana samo polovica priče. Primjerice, ako jedna od strana kaže „Ne svađamo se često jer ne volim da stvari odu predaleko“, medijator tada može pitati „Recite što se dogodilo u najgoroj situaciji kada su stvari otišle predaleko“. Isto tako, ako jedna strana spomene da partner baca stvari ili ih baca u zid kada se ljuti, važno je pitati kako se osoba osjeća u toj situaciji. Iako se ne radi o nasilju direktno usmjerenom prema partneru, on/a se, bez obzira na to, može osjećati fizički ugrožen/a i u strahu od razlučivanja partnera.

Isto tako, vrlo je važno obratiti pažnju na pitanje kontrole. Može li svaki od partnera donositi odluku o svojem vlastitom životu ili jedan od partnera kontrolira svakodnevne aktivnosti i život drugog? Kontrolira li jedan od partnera ekonomske resurse na način koji se može smatrati nasiljem? Jesu li stvari uvijek onakve kakvima ih želi jedan od partnera? Otkrivaju li primjeri ljutnje potrebu jedne strane da kontrolira drugu stranu ili da je drži u podčinjenom položaju?

3. dio – Specifična nasilna ponašanja

Svrha ovog dijela je dobiti odgovore koji se tiču specifičnih tipova nasilnih ponašanja. Prvi set pitanja odnosi se na fizičko i emocionalno nasilje i kontrolu. Drugi set odnosi se na potencijalnu opasnost, a treći na pitanja koja se tiču zlorabe alkohola i drugih sredstava ovisnosti. Posljednji set pitanja kratko se veže na pitanja koja se tiču mogućeg zlostavljanja djece.

Prijedlog razgovora

Sada ću Vam opisati neke stvari koje neki ljudi rade kada su ljuti i kada žele da stvari budu po njihovom. Želim da se prisjetite cijelog razdoblja koji ste bili zajedno sa svojim partnerom i da mi kažete da li su se neke od ovih stvari ikada dogodile. Uzmite vremena koliko Vam je potrebno.

Je li bilo koji od vas dvoje ikada prijetio drugome? Drugim riječima, u situacijama kada jedan od vas nije učinio nešto što je drugi želio, nešto bi se loše dogodilo. Je li ikada bilo naguravanja? Je li bilo gušenja, griženja ili udaranja? Je li bilo koji od vas dvoje ikada sprečavao drugoga da ode u takvoj

situaciji? Jeste li Vi ili Vaš partner ikada prijetili ili stvarno uništili imovinu drugog ili naudili kućnom ljubimcu? Je li bilo koji od vas dvoje ikada silio drugog da učini bilo što protivno svojoj volji (npr. spolni odnos)? Je li bilo drugih načina, fizičkih ili psiholoških, na koji ste Vi ili Vaš partner pokazivali ljutnju ili pokušali stvari posložiti na način kako ste Vi htjeli u vrijeme Vašeg braka, a da taj način nismo spomenuli?

Dozvolite mi da nastavim s još nekoliko pitanja. Kontrolira li Vaš partner većinu Vaših dnevnih aktivnosti? Kontrolirate li Vi većinu aspekata Vašeg partnera? Jeste li Vi ili Vaš partner bili nasilni ili kontinuirano ljubomorni u odnosu na onog drugog? Je li bilo koji od vas dvoje ikada koristio ili prijetio da će koristiti nož ili bilo koje drugo oružje kako bi naudio onom drugom ili nekom trećem? Posjeduje li bilo koji od vas dvoje oružje? Je li Vaš partner ikada najavljavao ili pokušavao počinuti suicid? Jeste li Vi?

Sada imam nekoliko pitanja vezana uz alkohol i korištenje droga. Jeste li Vi ili Vaš partner ikada imali problema s prekomjernim pijenjem? Je li se netko žalio na Vaše pijenje ili na pijenje Vašeg partnera? Jeste li Vi ili Vaš partner koristili ilegalne droge?

Kako mogući problem s pijenjem ili zlorabom droga utječe na Vašu sposobnost ili sposobnost Vašeg partnera da sudjeluje u postupku medijacije? Kako bi mogao utjecati na Vašu sposobnost ili sposobnost Vašeg partnera da se pridržava sporazuma postignutog u medijacijskom procesu?

Da li je bilo koje Vaše djece bilo zlostavljano od strane odrasle osobe, fizički, seksualno ili psihološki?

Obrazloženje

Medijator treba cijelo vrijeme pažljivo pratiti znakove koji ukazuju na fizičko ili psihološko nasilje. Nasilna ponašanja mogu biti minimizirana ili racionalizirana od obje strane. Nasilni partner može biti vrlo kontrolirajući pred medijatorom ili može biti suradljiv i simpatičan medijatoru. Oboje partnera će vjerojatno osuditi nasilje ili alkoholizam. Zlostavljani partner također može osjećati strah ukoliko priznaje nasilje koje bi ga moglo izložiti opasnosti. Medijator treba koristiti dodatna pitanja kako bi si razjasnio i razumio situaciju.

Faktori koje traži za objašnjenje nekog događaja su namjera, atribuiranje, način donošenja odluka i procjena budućeg ponašanja. Namjera se odnosi na kontekst nasilnog događaja. Može se pojaviti uslijed ljutnje ili namjernih pokušaja kontrole ponašanja drugog partnera. Atribucija se odnosi na objašnjenje uzroka i odgovornosti za ponašanje. Je li osoba koja se ponašala agresivno prihvatila odgovornost za svoje ponašanje ili okrivljuje žrtvu? Krivi li žrtva sebe ili odgovornim smatra zlostavljača za njegovo ponašanje? Donošenje odluka odnosi se na odluku koju osoba donosi kao posljedicu nasilnog događaja. Shvaća li ona događaj na način da je bolje da se povuče i pusti drugog da radi po svom? Je li počinitelj nasilja naučio da je ovo dobar način postizanja cilja ili će odlučiti ne ponašati se nasilno? Kako ove odluke utječu na njihovo daljnje ponašanje?

Ako bilo koja strana otkrije nasilno ponašanje, bitno je ne dozvoliti minimiziranje tog događaja, čak i ako se radi o izoliranom događaju. Krajem ovog dijela medijator treba imati dobru sliku konteksta, vrste, učestalosti i ozbiljnosti nasilja u odnosu, kao i neke indikatore potencijalne opasnosti.

Bilo koji indikator opasnosti treba uzeti ozbiljno. Povećanje učestalosti i ozbiljnosti nasilja, prisustvo oružja, ekstremna ljubomora, nasilje prema drugom, suicidalne ideje češće su prisutne kod zlostavljača koji kasnije počine ubojstvo partnera, a nekada i samoubojstvo.

Pitanja o zlouporabi sredstava ovisnosti i zlostavljanju djece dodana su kako bi omogućila medijatoru da u kratkom vremenu prepozna druge razloge koji mogu utjecati na prikladnost provedbe medijacijskog procesa. Ako postoji sumnja na zlostavljanje djece, ona mora biti prijavljena nadležnim institucijama.

4. dio – Zatvaranje odvojenih susreta procjene

Svrha ovog djela je omogućiti zatvaranje odvojenih susreta. Pažnja se usmjerava od prošlosti na sadašnjost i na budućnost. Pitanja imaju za cilj otkriti strahove i brige koje strane mogu imati vezano uz medijaciju u kojoj će biti prisutan drugi partner.

Prijedlog razgovora

Postavljana su Vam pitanja o Vama i Vašem partneru/ici i o tome kako ste u prošlosti rješavali stvari. Sada ću Vam postavljati pitanja vezano uz Vaše brige koje možda imate sada i o Vašim očekivanjima u budućnosti.

Prvo, imate li kakvih pitanja vezano uz medijaciju? Što Vas najviše brine u medijaciji s Vašim partnerom/icom? Što Vas plaši da bi partner/ica mogao/la raditi kako bi potkopavao/la medijaciju? Što bi on/ona mogao/la učiniti da Vas uvjeri da se to neće dogoditi? Što Vaš partner/ica može misliti da ćete Vi raditi kako bi potkopavali medijaciju? Što biste Vi mogli učiniti kako bi je/ga uvjerili da se to neće dogoditi?

Kakav ishod medijacije biste željeli? Što mislite kakav bi ishod želio/la bi Vaš partner/ica? Što bi se trebalo dogoditi da ishod bude moguć i prihvatljiv za oboje i u interesu vaše djece?

Ima li još nešto što biste me željeli pitati? Ako se još nečeg sjetite naknadno, slobodno pitajte. Ima li nešto što ste mi rekli, a što ne biste željeli da kažem Vašem partneru/ici?

Obrazloženje

Ako žrtva odluči ući u proces medijacije, a kao razlog navodi želju svog partnera da ne angažira odvjetnika, nastavite s pitanjem zašto partner ne želi angažirati odvjetnika i što bi se dogodilo kada bi ga ona ipak angažirala? Isto tako, potrebno je pitati obje strane o mogućim brigama u slučaju zajedničkog medijacijskog susreta. U svakom slučaju, potrebno je ispitati strahove koji bi mogli biti u podlozi.

Prilog 2. DOVE (eng. *Domestic Violence Evaluation scale*)

		Kada: u bilo koje vrijeme zajedničkog života					Koliko često?				Koliko često?		
		0=nikad; 1=samo jednom; 2=manje od jednom mjesečno; 3=otprilike jednom mjesečno; 4=otprilike jednom tjedno; 5=svaki dan ili gotovo svaki dan; n/a=ne odnosi se na mene; d/k=ne znam									Nakon prestanka zajedničkog života		
Pitanja/Tvrdnje							Koliko često?				Označite jedan odgovor za svako od pitanja/tvrdnji		
1.	Fizički nasttaji od strane partnera	0	1	2	3	4	5	n/a	d/k	da	ne	N/A	D/K
2.	Emocionalno zlostavljanje od strane partnera	0	1	2	3	4	5	n/a	d/k				
3.	Seksualni nasttaji od strane partnera	0	1	2	3	4	5	n/a	d/k				
4.	Ozbiljne fizičke povrede nanesene od strane partnera	0	1	2	3	4	5	n/a	d/k				
5.	Ozbiljne emocionalne povrede nanesene od strane partnera	0	1	2	3	4	5	n/a	d/k				
6.	Partner uzima medikamentoznu terapiju radi psihičkih problema (npr. depresija i sl.)	0	1	2	3	4	5	n/a	d/k				
7.	Pozivanje policije zbog partnerskog nasilja	0	1	2	3	4	5	n/a	d/k				
8.	Napuštanje doma zbog nasttaja ili emocionalnog zlostavljanja partnera	0	1	2	3	4	5	n/a	d/k				
9.	Prituživanje na partnerov problem s pijenjem	0	1	2	3	4	5	n/a	d/k				
10.	Prituživanje na partnerovu konzumaciju droga	0	1	2	3	4	5	n/a	d/k				
11.	Partner ima ispađe bijesa	0	1	2	3	4	5	n/a	d/k				

12. Partner vas okrivljava za sve probleme u vašem odnosu	0	1	2	3	4	5	n/a	d/k		
13. Partner ima loše komunikacijske i socijalne vještine	0	1	2	3	4	5	n/a	d/k		
14. Vaš partner je osoba s kojom se teško slagati	0	1	2	3	4	5	n/a	d/k		
15. Vaš partner prijeti da će ubiti/ozlijediti sebe ako ga ostavite	0	1	2	3	4	5	n/a	d/k		
16. Partner prijeti da će ubiti/ozlijediti Vas ako odete	0	1	2	3	4	5	n/a	d/k		
17. Partner je fizički nasilan i emocionalno zlostavljajući zato jer niste učinili nešto što je želio da učinite	0	1	2	3	4	5	n/a	d/k		
18. Partner je izrazito posesivan i ljubomoran	0	1	2	3	4	5	n/a	d/k		
19. Partner Vas pokušava kontrolirati	0	1	2	3	4	5	n/a	d/k		
Postoji li nešto što biste željeli nadodati? Ako postoji, molimo Vas da napišete u ovaj prostor.										
HVALA										

Prilog 3. MASIC (eng. *Mediator's Assessment of Safety Issues and Concerns*)

U medijaciji roditelji rade na zajedničkom donošenju odluka u najboljem interesu svoje djece. Medijacija je povjerljiv, izvansudski proces. Medijator ne zauzima strane, niti donosi bilo kakve odluke. Uloga je medijatora da roditeljima pomogne u traženju načina kojima će riješiti svoja neslaganja. Prije nego što roditelji započnu medijacijski proces, molimo ih da ispune upitnik i daju neke bitne pozadinske informacije koje ostaju povjerljive.

Molimo Vas da odgovorite na sljedeća pitanja najiskrenije što možete, imajući na umu da će se odgovori tretirati kao povjerljivi u odnosu na sud ili drugog roditelja:

1. DIO

1. Vaša dob: _____ Dob drugog roditelja: _____
2. Jeste li zaposleni: ☐ DA ☐ NE Je li drugi roditelj zaposlen? ☐ DA ☐ NE
3. Ako ste živjeli s drugim roditeljem, kada ste prekinuli zajednički život? _____
4. Ako ste živjeli s drugim roditeljem, koliko je dugo zajednički život trajao? _____
5. Tko je prekinuo zajednički život?
☐ VI ☐ DRUGI RODITELJ
☐ ZAJEDNO STE ODLUČILI PREKINUTI ZAJEDNIČKI ŽIVOT
6. Zbog čega ste Vi ili drugi roditelj raskinuli zajednički život? _____

7. Imate li djece iz drugog braka ili veze koja žive s Vama? ☐ DA ☐ NE
8. Ako da, kako se drugi roditelj slaže s Vašom djecom iz ranijeg braka ili veze? _____

9. Biste li se osjećali ugodno u medijaciji s drugim roditeljem? ☐ DA ☐ NE
10. Ako ne, zbog čega? _____

11. Što, ako išta, bi se moglo učiniti da se osjećate ugodnije? _____

12. Smatrate li da postoji neki razlog zbog kojeg ne biste trebali sudjelovati u medijaciji?
☐ DA ☐ NE

13. Ako da, objasnite: _____

14. Članovi svake obitelji ponekad se svađaju i raspravljaju. Što se događa kada se Vi svađate ili raspravljate s drugim roditeljem uključenim u medijaciju? _____

15. Koja od sljedećih tvrdnji najbolje opisuje način na koji ste Vi i drugi roditelj donosili odluke u posljednjih godinu dana? *[ako roditelji pitaju o kojim vrstama odluka se radi, usmjerite ih na odluke vezane uz djecu/financije/druge vrste odluka]*

☐ MAJKA JE DONOSILA GOTOVO SVE ODLUKE

☐ MAJKA JE DONOSILA VEĆINU ODLUKA

☐ ZAJEDNO SMO DONOSILI ODLUKE

☐ OTAC JE DONOSIO VEĆINU ODLUKA

☐ OTAC JE DONOSIO GOTOVO SVE ODLUKE

16. Koliko ste zadovoljni svojom ulogom u donošenju odluka o Vašoj djeci?

☐ VRLO ZADOVOLJAN/NA

☐ ZADOVOLJAN/NA

☐ NITI ZADOVOLJAN/NA, NITI NEZADOVOLJAN/NA

☐ NEZADOVOLJAN/NA

☐ VLO NEZADOVOLJAN/NA

17. Brine li Vas nešto vezano uz drugog roditelja, a odnosi se na sljedeće:

☐ PRETJERANO KONZUMIRANJE ALKOHOLA ILI LIJEKOVA

☐ ZLOUPORABA DROGA

☐ PSIHIČKE POTEŠKOĆE

☐ ZLOSTAVLJANJE ILI ZANEMARIVANJE DJECE

☐ POVIJEST KRIMINALNOG PONAŠANJA

Ako Vas nešto od navedenog brine, opišite: _____

18. Bi li po Vašem mišljenju drugi roditelj rekao da Vi imate poteškoća u ponašanju?

☐ PRETJERANO KONZUMIRANJE ALKOHOLA ILI LIJEKOVA

☐ ZLOUPORABA DROGA

☐ PSIHIČKE POTEŠKOĆE

☐ ZLOSTAVLJANJE ILI ZANEMARIVANJE DJECE

☐ POVIJEST KRIMINALNOG PONAŠANJA

19. Za vrijeme medijacije, biste li odabrali biti u istoj prostoriji s drugim roditeljem ili u drugoj prostoriji?

☐ ISTA PROSTORIJA ☐ DRUGA PROSTORIJA ☐ NIJE MI VAŽNO

20. Ako ste odabrali drugu prostoriju, zašto? _____

21. Ako ste odabrali istu prostoriju, zašto? _____

22. Postoje li sada ili od ranije neke mjere opreza ili zabrane izrečene drugom roditelju?

☐ DA ☐ NE

23. Ako da, objasnite: _____

24. Posjeduje li drugi roditelj oružje? ☐ DA ☐ NE

25. Ako da, kakvo oružje? _____

26. Posjedujete li Vi oružje? ☐ DA ☐ NE

27. Ako da, kakvo oružje? _____

28. Ako je medijaciju odredio sud, što mislite koji je razlog? _____

29. Koji bi o Vašem mišljenju bio najbolji sporazum/ roditeljski plan? _____

2. DIO

Sada ću Vam postaviti set pitanja o Vašem odnosu s IME [drugim roditeljem]. Zanima me što je IME radio u vrijeme sukoba, neslaganja, svađa ili u ljutnji, ili kako bi Vas uplašio ili povrijedio.

Prvo, pitat ću Vas da li se nešto ikada dogodilo, Vi ćete odgovoriti s DA ili NE.

Drugo, ako odgovorite DA, pitat ću Vas koliko često se to dogodilo u proteklih godinu dana. Molim da mi odgovorite prema upitniku koji je pred Vama.

A - nikad; B - jednom ili dva puta; C - tri do 6 puta (otprilike jednom svakih nekoliko mjeseci), D - sedam do 12 puta (otprilike svaki mjesec), E - tjedno, F – dnevno

A. Da li je drugi roditelj ikada (bilo u vrijeme zajedničkog života ili općenito)			B. Koliko često se to dogodilo u posljednjih godinu dana?					
1. Nazivao/la Vas ružnim imenima?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
2. Vrijeđao/la Vas ili svojim postupcima dovodio u neugodu pred drugima?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
3. Vikao/la na Vas?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
4. Zabranio/la da izlazite bez nje/njega?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
5. Pokušava kontrolirati koliko ćete novaca potrošiti?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
6. Pokušava kontrolirati Vaše aktivnosti u i izvan kuće?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
7. Pokušava kontrolirati Vaše kontakte s obitelji i prijateljima?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
8. Ponaša se iznimno ljubomorno ili često provjerava gdje ste bili ili s kim ste bili?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
9. Zahtijeva da ga/je slušate?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
10. Fizički zlostavlja ili prijeti zlostavljanjem kućnih ljubimaca kako bi Vas zaplašio ili povrijedio kada je ljut na Vas?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
11. Kažnjava djecu zato što je ljut/a na Vas?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
12. Prijeti Vam izrazima lica ili prijeteći diže šake prema Vama?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
13. Prijeti da će Vam uzeti djecu?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
14. Uništava imovinu, npr. udara ili baca stvari u zid, vrata ili namještaj, lupa ili trga stvari?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
15. Vozi opasno samo da Vas zaplaši ili je ljut/a na Vas?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
16. Baca stvari na Vas na bi Vas povrijedio/la ili kada je ljut/a na Vas?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
17. Potrga ili ošteti nešto do čega Vam je stalo?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
18. Prijeti da će povrijediti nekoga do koga Vam je stalo?*(Ako da, pitati za detalje i zapisati ih ovdje)	DA	NE	A	B	C	D	E	F

19. Prijeti da će Vas ozlijediti?* (<i>Ako da, pitati za detalje i zapisati ih ovdje</i>)	DA	NE	A	B	C	D	E	F
20. Prijeti da će se ubiti?* (<i>Ako da, pitati za detalje i zapisati ih ovdje</i>)	DA	NE	A	B	C	D	E	F
21. Prijeti da će ubiti Vas?* (<i>Ako da, pitati za detalje i zapisati ih ovdje</i>)	DA	NE	A	B	C	D	E	F
22. Prijeti Vam oružjem ili nečim sličnim oružju?* (<i>Ako da, pitati za detalje, uključujući i koja vrsta oružja i zapisati ih ovdje</i>)	DA	NE	A	B	C	D	E	F
23. Držao/la Vas pritisnutu na mjestu?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
24. Naguravao/la Vas, tresao/la ili grabao/la?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
25. Grebao/la Vas, vukao/la za kosu, frkao/la ruke ili grizao/la?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
26. Pljusnuo/la Vas?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
27. Udario/la Vas?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
28. Udario/la Vas nogom ili stao/la na Vas?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
29. Gušio/la ili davio/la Vas?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
30. Opekao/la Vas nečim?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
31. Upotrijebio/la oružje ili nešto poput oružja?* (<i>Ako da, koja vrsta/e oružja ili predmeta?</i>)	DA	NE	A	B	C	D	E	F
32. Zahtijevao/la i inzistirao na seksualnom odnosu protivno Vašoj volji?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
33. Silio/la Vas na seksualni odnos protivno Vašoj volji?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
34. Slijedio/la Vas ili uhodio/la tako da ste se osjećali uplašeno ili bili uznemireno?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
35. Pokušavao/la Vas kontaktirati mimo Vaš volje što Vas je plašilo ili uznemirilo, npr. neželjenom poštom, telefonskim pozivima ili drugim načinima komunikacije kao SMS, Facebook, Viber i sl.	DA	NE	A	B	C	D	E	F
36. Stajao/la ispred Vašeg doma, škole, radnog mjesta ili nekog drugog mjesta gdje nije imao/la što raditi zbog čega ste se osjećali ustrašeno ili uznemireno?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
37. Ostavljao/la stvari za Vas da ih nalazite zbog čega ste se osjećali ustrašeno ili uznemireno?	DA	NE	A	B	C	D	E	F
38. Činio/la nešto slično ranije navedenim ponašanjima?* (<i>Ako da, kakvo ponašanje/a</i>)	DA	NE	A	B	C	D	E	F
39. [Ukoliko je roditelj odgovorio potvrdno na bilo koje od pitanja od 22-31 i od 33 pa nadalje]: Rekli ste Vas je [IME] [dodajte vrstu ponašanja, npr. gušio ili udario] u posljednjih godinu dana. Da li su se ovakva ponašanja ranije događala češće?	DA	NE						
40. [Ukoliko je roditelj odgovorio potvrdno na bilo koje od pitanja od 22-31 i od 33 pa nadalje]: Da li su ovakva ponašanja sada gora u odnosu na ranije?	DA	NE						
41. Da li ste radi ponašanja partnera bili uspaničeni ili ustrašeni da će fizički ozlijediti Vas ili nekog drugog?	DA	NE	A	B	C	D	E	F

42. Da li ste radi ovakvog ponašanja ikada bili fizički ozlijeđeni?* (<i>Ako da, jeste li potražili ili ste trebali potražiti medicinsku pomoć?</i>)	DA	NE	A	B	C	D	E	F
43. Da li ste radi ovakvog ponašanja ikada zvali policiju? Kada i što je točno potaklo Vaš poziv?	DA	NE	A	B	C	D	E	F

3. DIO

1. Ima li još nešto što biste htjeli podijeliti sa mnom?

2. Ima li nešto što mislite da bih trebao/la znati?
